

Kilen Visby KULTURMILJÖUTREDNING

UPPDRAG

Uppdragsnamn: 315193, Kilen Visby
Titel på rapporten: Kilen Visby - Kulturmiljöutredning
Datum: 2021-06-18
Rapportformat: Liggande A3

MEDVERKANDE

Beställare: Liljewall Arkitekter AB
Kontaktperson: Lena Orrberg

Uppdragsansvarig: Hanna Gelotte Fernandez
Handläggare: Jennifer Magnusson
Claes Reichmann, Reichmann Antikvarier

Övrigt: *Bilder och illustrationer är skapade av Tyréns AB om inget annat anges.*

Tyréns AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 553194-7986

INNEHÅLL

INLEDNING.....	4
FÖRUTSÄTTNINGAR.....	7
HISTORIK.....	11
NULÄGE.....	19
KULTURMILJÖANALYS.....	29
SAMMANFATTANDE BEDÖMNING.....	38
REKOMMENDATIONER.....	39
KÄLLFÖRTECKNING.....	40

INLEDNING

BAKGRUND

Framtagande av ett planprogram har påbörjats för området benämnt som "Kilen" som är beläget söder om Visby stadskärna. Planområdet utgörs av kvarteret Astern och Blåklinten samt gatusträckan Gotenhofsgatan som ingår i fastigheten Gotland Visby Hällarna 1:7. Området avgränsas av länsväg 140 (Söderväg) i väster och norr, Stenkumlaväg i öster och Tallundsgatan och anslutande parken Tallunden i söder. Det aktuella planområdet består i dagsläget av 10 fastigheter med bebyggelse av varierad ålder som rymmer kontor, verksamheter, handel, restaurang och två bensinstationer.

Inom det aktuella planområdet i kvarteret Blåklinten fanns tidigare Visby elektricitetsverk och Visby gasverk. I kvarteret Astern har det funnits ett flertal verksamheter där Fole mekaniska verkstad är den mest framträdande.

UPPDRAG OCH SYFTE

Tyréns Ab har av Liljewall arkitekter genom Region Gotland fått i uppdrag att ta fram en kulturmiljöutredning av Kv Astern och Blåklinten inom området Kilen, Visby inför framtagande av planprogrammet. Planprogrammet syftar till att:

"...belysa befintliga värden och ta ett helhetsgrepp för hur utveckling av stadsmiljön kan göras i samklang med dessa värden. Planprogrammet kommer sedan vara underlag för framtagande av detaljplaner inom området. Möjlig framtida användning inom området är bl a bostäder, handel och kontor."

Områdets befintliga bebyggelse och dess eventuella kulturhistoriska värden har inte tidigare utretts. Följande kulturmiljöutredning syftar därmed till att redogöra för områdets historiska kontext samt analysera vilka kulturvärden och karaktärsdrag som finns på den aktuella platsen som underlag till det fortsatta arbetet med att ta fram ett planprogram.

VAD ÄR EN KULTURMILJÖANALYS?

Syftet med en kulturmiljöanalys är att fungera som underlag i planeringsprocesser och vid projektering. Kulturmiljön är en tillgång i planeringen som bidrar till en hållbar samhällsutveckling. Vi kan aktivt välja vilka mänskliga spår och avtryck som blir avläsbara i framtiden. Kunskap om samhällets utveckling och de historiska processerna är en förutsättning för att kunna avläsa varför landskapet ser ut som det gör idag. Bärande berättelser identifieras, liksom även de fysiskt avläsbara uttrycken som återspeglar dem. Genom att belysa vad som är kännetecknande för en miljö ges underlag för bedömning av områdets möjligheter och begränsningar för förändring. För att förstå hur dessa avspeglas i landskapet och är väsentliga för att avläsa och uppleva miljöns historia och utveckling lyfts de fram som värdebärande karaktärsdrag.

METODIK

Föreliggande kulturmiljöutredning har arbetats fram genom platsbesök, arkivstudier samt studier av historiska kartor och fotografier. Utredningens utgångspunkter är att redogöra för de förutsättningar gällande kulturvärden som är kopplade till miljö och byggnader för berörda fastigheter inom det aktuella planområdet. Dokumentation av bebyggelsen exteriört samt omgivande miljön utfördes på platsbesök 2021-05-19 och 2021-06-01 då även arkivmaterial inhämtades. Därefter har arkivstudier genomförts och efterföljande analysfördjupning. Områdets och bebyggelsens viktigaste kulturhistoriska karaktärsdrag har identifierats och beskrivits.

Utredningens metodik tar stöd i Riksantikvarieämbetets plattform Kulturhistorisk värdering och urval (2015) och Boverkets föreskrifter och allmänna råd kring kulturhistorisk värde (BFS 2016:6, 1:2213) har legat till grund för utredningens nivåer beträffande särskilt kulturhistoriskt värde respektive kulturhistoriskt värde.

PÅGÅENDE PLANARBETEN I NÄROMRÅDET

Direkt öster om aktuellt planområde, inom Kv Pipdånen 5 och 6, har en ny plan antagits som möjliggör bebyggande av flerbostadshus och verksamheter. Planen innebär även att de kulturhistoriskt intressanta verkstadsbyggnaderna förses med skyddsbestämmelser. Bebyggelsen uppförs i 3-5 våningsplan i uppbruten kvartersstruktur för att skapa skyddade gårdar på kvarterets insida och bidra till ett tydligt gaturum på den offentliga utsidan.

Planerad bebyggelse kan innebära att siktlinjer i aktuellt planområde påverkas i mer eller mindre grad.

Orienteringskarta med planområdets läge markerat. Karta: Lantmäteriet bearbetad av Tyréns.

Ortofoto med planområdets fastigheter markerade, gatunamn och närliggande områden som omnämns i rapporten. Karta: Lantmäteriet bearbetad av Tyréns.

PLATTFORM FÖR KULTURHISTORISK VÄRDERING OCH URVAL (RAÄ)

Riksantikvarieämbetets (RÅA) "Plattform Kulturhistorisk värdering och urval" från 2015 ligger till grund för den antikvariska värderingsmetodiken. Enligt plattformen (s.37) kan kulturhistoriskt värde definieras enligt följande:

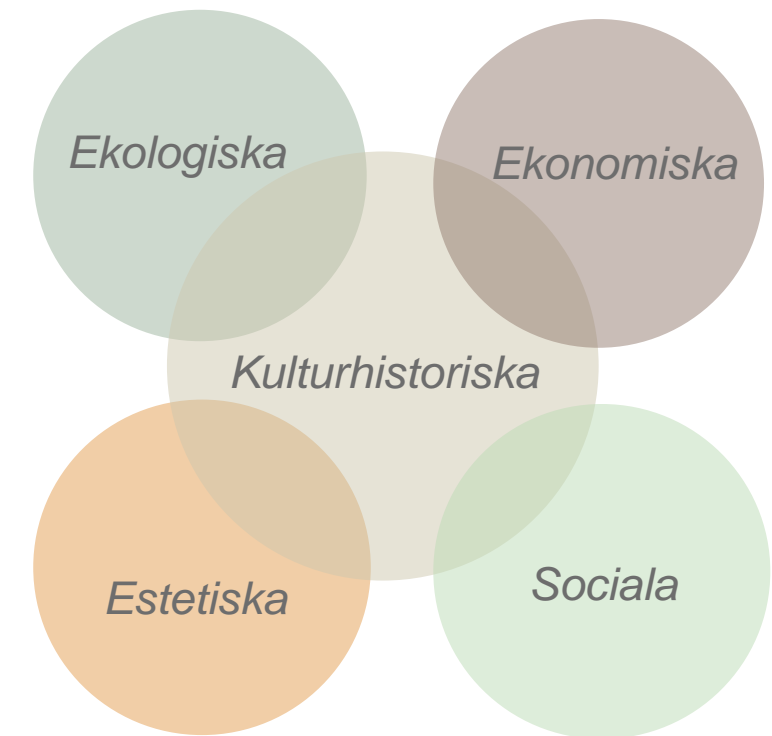
"Kulturhistoriskt värde består i de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang – samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag".

All fysisk miljö är trots detta inte lika värdefull. Kulturhistoriska värden kan i varierande grad tillskrivas enskilda byggnader, anläggningar och fornlämningar såväl som hela miljöer eller stora landskapsavsnitt. RAÄ förklarar vidare: *"Enkelt uttryckt kan sägas att ju bättre en företeelse bidrar till möjligheterna att utvinna och kommunicera kunskap – desto högre är dess kulturhistoriska värde".*

En kulturmiljö kan även värderas utifrån andra aspekter än rent kulturhistoriska. Det kan t.ex. vara estetiska och stadsbildsmässiga värden eller sociala aspekter som handlar om människors personliga relationer till en plats eller att en beaktad och historisk miljö bidrar till upplevelse av samhörighet och trygghet.

I begreppet kulturmiljö ligger en värdering av kulturmiljöns kulturhistoriska värde. Värderingen är i sin tur kopplad till lagrum där hänsyn till kulturmiljön är lagstadgad, bl.a. kulturmiljölagen och plan- och bygglagen. Plattformen/metoden ger förhållningssätt och riktlinjer i arbetet med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet.

Denna kulturmiljöutredning innefattar de två inledande stegen samt ger råd inför det tredje steget. Steg tre och fyra syftar till att ta ställning till framtida hantering av kulturhistoriska värden.

Olika aspekter av kulturhistoriskt värde beskrivs i Riksantikvarieämbetets Plattform kulturhistorisk värdering och urval, 2015. Förutom sociala och estetiska värden, kopplade till det kulturhistoriska värdet, finns det även koppling till ekologiska och ekonomiska värden. Dessa är relaterade värden men innehåller samtidigt också aspekter som ligger utanför det kulturhistoriska värdet såsom estetiska, sociala och ekonomiska faktorer.

A) Beskrivande

I det beskrivande delmomentet sker inventering och beskrivning av de kulturhistoriska värden som återspeglas.

Svarar på frågorna: Vad har hänt? Vad finns? Vad återspeglas?

B) Analyserande

I det analyserande delmomentet görs den egentliga värderingen, vilka värden finns och i vilken hög grad återspeglas de? I analysen studeras vilka möjligheter till kunskap och förståelse platsen/objektet har, hur fullständig den förmedlade bilden blir, samt hur relevant den förmedlade kunskapen är.

Svarar på frågorna: Vilka är värdena? Vilka är de höga värdena?

C) Planerande

I det planerande delmomentet förs en prioritering och planering, med avseende på eventuella hot och förutsättningar för bevarandet och utvecklingen av de kulturhistoriska värdena.

Svarar på frågorna: Vad krävs? Vad är möjligt?

D) Beslutande

I det sista delmomentet beslutande sker val av styrmedel. • regelverk & bestämmelser • finansieringsformer • åtgärder för vård- och utveckling • kommunikationsinsatser samt • metoder för uppföljning och utvärdering.

Svarar på frågorna: Vad ska göras? Hur ska det göras?

Processen för kulturhistorisk värdering och urval enligt RAÄ:s plattform, 2015

FÖRUTSÄTTNINGAR

LAGRUM

Kulturmiljö och bevarande av densamma omfattas av flera lagstiftningar; Miljöbalken (1998:808), och Kulturmiljölagen (1988:950) och Plan- och bygglagen (2010:900). Vid tillämpning av PBL:s lagstiftning, exempelvis vid bedömning om en byggnads kulturvärden och vad som kan bedömas som förvanskning, finns Boverkets föreskrifter och allmänna råd till hjälp, Boverkets byggregler (BBR), BFS:6, BBR 23.

Kulturmiljö kan även omfattas av lokala, regionala och nationella mål och ställningstaganden, såsom skyddsbestämmelser, områdesbestämmelser, kulturmiljöprogram etc.

MILJÖBALK (1998:808)

Miljöbalken (MB) syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. I de allmänna hänsynsreglerna beskrivs vilka krav som ställs på en verksamhetsutövare för att förhindra skador på miljön. Miljöbalken anger när en miljökonsekvensbeskrivning ska upprättas och hur det ska ske.

Riksintressen regleras genom MB. Mark- och vattenområden som har betydelse på grund av deras natur- eller kulturmiljövärden eller med hänsyn till friluftslivet, ska så långt möjligt skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada natur- eller kulturmiljön. Länsstyrelsen har tillsynsansvar för områden av riksintresse och ska bl.a. tillse att kommunerna beaktar riksintressena i den fysiska planeringen i samband med detaljplaner och översiktsplaner. Kommunerna är skyldiga att säkerställa riksintressena i sin översiktsplan. Om länsstyrelsen bedömer att ett riksintresse inte tillgodoses, eller att det finns risk för påtaglig skada i och med genomförandet av en plan kan länsstyrelsen upphäva planen.

Hela Gotland omfattas av bestämmelserna i 4 kap 2 § miljöbalken som innebär att åtgärder inte får medföra att Gotlands samlade natur- och kulturvärden påtagligt skadas och därmed begränsar främst det rörliga friluftslivet:

4 kap 2 § MB

Vid bedömningen av påverkan på natur- och kulturmiljöer vid prövning av tillåtligheten av exploateringsföretag eller andra ingrepp i miljön på Gotland skall enligt 2 § turismens och friluftslivets, främst det rörliga friluftslivets, intressen särskilt beaktas.

Visby innerstad är av riksintresse för kulturmiljövärden enligt 3 kap 6 § miljöbalken. Det aktuella planområdet ligger utanför den angivna gränsen för riksintresset.

PLAN- OCH BYGGLAG (2010:900)

Genom Plan- och bygglagen (PBL) finns möjlighet att skydda och utveckla lokala och regionala kulturvärden som inte omfattas av särskilt skydd genom miljöbalken.

Plan- och bygglagen reglerar användning av mark- och vattenområden samt hur den byggda miljön skall utvecklas. Enligt PBL ska planläggning främja en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning. Bebyggelse ska placeras på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden.

PBL 2 kap. Allmänna och enskilda intressen

1 § Vid prövningen av frågor enligt denna lag ska hänsyn tas till både allmänna och enskilda intressen.

3 § Planläggning enligt denna lag ska med hänsyn till natur- och kulturvärden, miljö- och klimataspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden främja:

1. en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder,
2. en från social synpunkt god livsmiljö som är tillgänglig och användbar för alla samhällsgrupper,
3. en långsiktigt god hushållning med mark, vatten, energi och råvaror samt goda miljöförhållanden i övrigt,
4. en god ekonomisk tillväxt och en effektiv konkurrens, och
5. bostadsbyggande och utveckling av bostadsbeståndet.

6 § Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan.

6 § Tredje stycket

Vid planläggning och i andra ärenden samt vid åtgärder avseende byggnader som inte ingår i ett ärende enligt denna lag ska bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden skyddas. Ändringar och tillägg i bebyggelsen ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas.

PBL 8 kap. Krav på byggnadsverk, byggprodukter, tomter och allmänna platser

Plan- och bygglagens åttonde kapitel reglerar krav på byggnadsverk, byggprodukter, tomter och allmänna platser. Vid en bygglovsprövning omfattas byggnader som bedöms ha särskilt högt kulturhistoriskt värde av förbud mot förvanskning av kulturvärden, 8 kap. 13§. För alla byggnader gäller även varsamhetskrav och särskilda krav vid underhåll enligt 8 kap. 17§ och 14§.

13 § - Förvanskningförbud

En byggnad eller som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Enligt 13 § 1 st. p.4 ska förvanskningförbudet även tillämpas på bebyggelseområden.

17 § - Krav på varsamhet

Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

BOVERKETS BYGGREGLER (BFS 2016:6, BBR 23)

Särskilt värdefull byggnad eller bebyggelsemiljö

I Boverkets allmänna råd utreds begreppet särskilt värdefull. En byggnad kan vara en sådan särskilt värdefull byggnad som avses i 8 kap. 13 § PBL antingen för att den har sådana värden i sig eller för att den utgör en väsentlig del av en särskilt värdefull bebyggelsemiljö. Vad som sägs om byggnader gäller även för bebyggelseområden.

- En byggnad kan vara särskilt värdefull om den tydliggör tidigare samhällsförhållanden. Exempel på detta är:
- byggnader som representerar en tidigare vanlig byggnadskategori eller konstruktion som nu har blivit sällsynt,

- byggnader som belyser tidigare bostadsförhållanden, sociala och ekonomiska villkor, arbetsförhållanden, olika gruppers livsvillkor, stadsbyggnadsideal eller arkitektoniska ideal samt värderingar och tankemönster, och
- byggnader som har representerat för lokalsamhället viktiga funktioner eller verksamheter. En byggnad kan även vara särskilt värdefull om den tydliggör samhällsutvecklingen. Exempel på detta är
- byggnader som till exempel illustrerar folkrörelsernas framväxt, massbilismens genombrott, immigration eller emigration,
- byggnader som har tjänat som förebilder eller på annat sätt varit uppmärksammade i sin samtid, och byggnader som präglas av en stark arkitektonisk idé.

En byggnad kan också vara särskilt värdefull om den i sig utgör en källa till kunskap om äldre material och teknik. En byggnad kan vara särskilt värdefull från konstnärlig synpunkt om den uppvisar särskilda estetiska kvaliteter eller har en hög ambitionsnivå med avseende på arkitektonisk gestaltning eller i utförande och materialval eller i konstnärlig gestaltning och utsmyckning.

En byggnad kan även vara särskilt värdefull om den värderas högt i ett lokalt sammanhang. Exempel på detta kan vara byggnader som har haft stor betydelse i ortens sociala liv eller för ortens identitet eller i lokala traditioner.

I begreppet särskilt värdefull byggnad ligger att byggnaden särskilt väl ska belysa ett visst förhållande eller i sitt sammanhang ha få motsvarigheter som kan belysa samma förhållande.

Byggnader från tiden före 1920-talets bebyggelseexpansion, som har sin huvudsakliga karaktär bevarad, utgör idag en så begränsad del av byggnadsbeståndet att flertalet av dem kan antas uppfylla något av kriterierna för särskilt värdefull byggnad. (BFS 2016:6)

KULTURMILJÖLAG (1988:950)

Kulturmiljölagen reglerar skydd av värdefulla byggnader (byggnadsminnen), fornfynd, kyrkliga kulturminnen, vissa kulturföremål och fornlämningar.

En fornlämning eller ett fornminne är en kvarleva efter människors verksamhet under forna tider och som nu ej längre är i bruk. Det kan vara lämningar i landskapet såsom gravar, offerplatser, husgrunder, vägbankar, fornborgar och boplatser. Fornlämningar omfattas av skydd enligt 2 kap KML.

Inom planområdet finns en fornlämning i form av en äldre husgrund (L1975:8624) som skyddas av kulturmiljölagen.

UNESCO VÄRLDSARV

Unescos världsarvskonvention tillkom 1972 och 190 länder hade i september 2013 ratificerat konventionen, däribland Sverige 1985. Ett världsarv är ett natur- eller kulturminne som på ett unikt sätt vittnar om jordens och människans historia. Det betraktas så värdefullt att det är en angelägenhet för hela mänskligheten att bevara det för framtida generationer.

Unesco har utsett 15 världsarv i Sverige och totalt finns det idag 1000 världsarv fördelade på 167 länder. De flesta har utnämnts för sina kulturvärden men vissa med anledning av sina unika naturvärden. Svenska Lapponia är en av ett fåtal som blivit utnämnda både för sitt natur- och kulturarv. När en plats, miljö eller objekt har upptagits på Unescos världsarvslista ska de garanteras skydd och vård för all framtid.

Hansestaden Visby utsågs 1995 till ett världsarv av Unesco:

"Visby är ett framstående exempel på en nordeuropeisk muromgärdad hansestad som på ett unikt sätt bevarat sin stadsbild och sin synnerligen värdefulla bebyggelse, som till sin form och funktion klart uttrycker denna betydande mänskliga bosättning." - Ur Unescos Världsarvskommittés motivering.

Hansestaden avser stadens innanför ringmuren och dess omedelbara omgivning. Världsarvsstatusen ska tas beaktas till vid alla utvecklings, förändrings och planeringsarbete.

GÄLLANDE PLANER

Översiktsplan för Gotlands kommun 2010-2025

Översiktsplanen för Gotlands kommun vann laga kraft 2010-07-25. I översiktsplanen beskrivs kulturarvets betydelse för bl.a. utveckling och välbefinnande och som en del av den hållbara samhällsutvecklingen:

"Översiktsplanen understryker det gotländska rika kulturarvets betydelse för utveckling och välbefinnande. Kulturarvet bidrar till kommunens attraktionskraft som besöksmål och boendemiljö. Översiktsplanens strategier och riktlinjer ska bidra till att denna relation består. Exploatering och ny bebyggelse ska inte negativt påverka den attraktionskraft den vilar på. För att rätt avvägningar och bedömningar ska göras presenteras vikten av att ett kommuntäckande kulturmiljöprogram tas fram."

"Bevarande och utvecklingen av kulturvärden är en del av en hållbar samhällsutveckling, och kopplingar finns till de ekonomiska, sociala och ekologiska perspektiven för hållbar utveckling."

"Ett rikt kulturarv och ett levande kulturlandskap ger en känsla av tillhörighet och sammanhang och bidrar till en god bebyggd miljö. Detta medverkar till en god hälsa och kan ge en känsla av delaktighet och trygghet. Inventeringar och kunskapsunderlag som ska ligga till grund för ett kulturmiljöprogram bör också ha ett genusperspektiv för att belysa historiska skeenden som traditionellt inte har uppmärksamats." (ÖP s. 79)

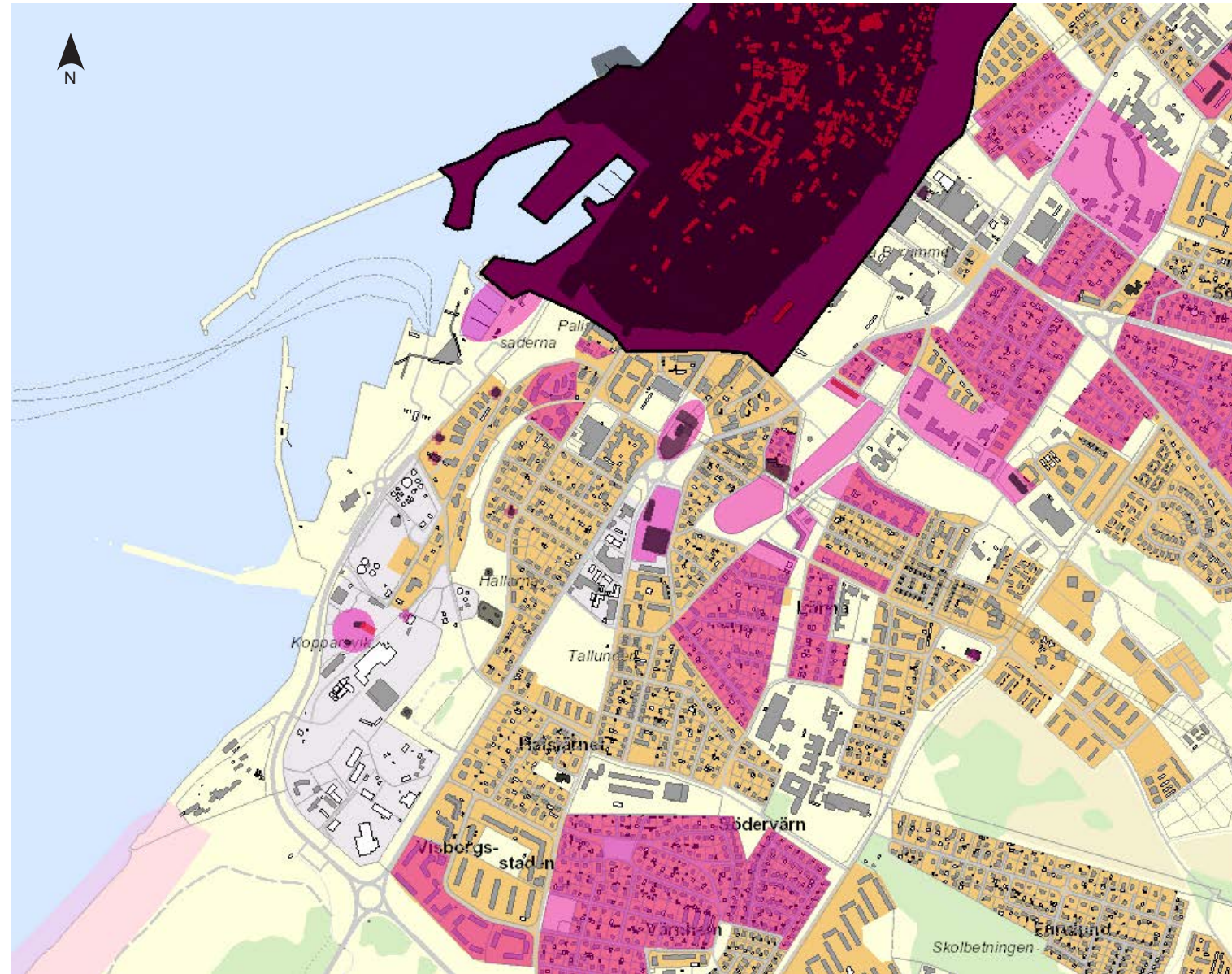
Ett nytt kulturmiljöprogram för Gotland är under framtagande och ska ersätta det gamla kulturminnesvårdprogrammet från 1982. En kulturvärdeskarta med utpekade intressanta miljöer har tagits fram. De utpekade miljöerna ska gälla som underlag för regionens bedömning av 8:13 plan- och bygglagen. Det aktuella planområdet har inte utpekats som en av de kulturhistoriskt intressanta bebyggelsemiljöerna och det finns inte heller något enskilt utpekat byggnadsobjekt.

Fördjupad översiktsplan för Visbyområdet 2025

Den fördjupade översiktsplanen "Hela Visby - Fördjupad översiktsplan för Visbyområdet 2025" antogs av kommunfullmäktige 2009-12-14 och vann laga kraft 2010-01-08. Den fördjupade översiktsplanen syftar till att ge en heltäckande plan och riktmarken för

hur Visbyområdet ska utvecklas fram till 2025. För området Kilen Söderväg – Stenkumlaväg i vilket aktuellt planområde ingår i, anges att området genom sitt nära läge till Visby innerstad och parken Tallunden i framtiden kan vara attraktivt för kontor och bostäder och bli en länk till Visborg.

"Området kilen Söderväg-Stenkumlaväg sträcker sig kilformat från parken Tallunden till rondellen (vid ÖB) mellan Söderväg och Stenkumlaväg. I området råder en rörig struktur med en mix av kontor, verksamheter, handel, restaurang och bensinstationer. Marken innehåller sannolikt en del föreningar från tidigare verksamheter. Det centrala läget och med närheten till Visby innerstad och parken Tallunden gör att området borde ges ett bättre utnyttjande med ett innehåll mer anpassat för de centrala delarna av en stad och en mer stadsmässig struktur. Området skulle kunna vara attraktivt för kontor och bostäder." (FÖP s. 65)

Utsnitt från Kulturvärdeskarta med utpekade miljöer av kulturhistoriskt intresse.

DETALJPLANER

De aktuella fastigheterna inom planområdet omfattas av tre detaljplaner. För Blåklinten 7 och 4 gäller detaljplan 09-P-52 (laga kraft 1999-08-10). För fastigheterna anges användningen handel och kontor (Blåklinten 7) samt teknisk anläggning för omvandling av elektricitet (Blåklinten 4). Syftet med planen var att ändra markanvändningen. För handels- och kontorshusen på Blåklinten 7 anges en till två våningar och för del av bebyggelsen anges att fasadmateriäl ska vara puts, tegel, sten eller glas.

För den tekniska anläggningen Blåklinten 4 meddelas en högsta byggnadshöjd på 6,0 meter.

Övrig mark är prickad mark som ej får bebyggas eller korsprickad mark som får bebyggas endast med komplementbyggnader med högsta byggnadshöjd på 3,0 meter. För del av den prickade marken mot Söderväg får inte heller parkering anordnas. Planen redovisar därutöver vart utfarter inte är tillåtna att anordnas. Inget skydd av kulturvärden meddelas i planen.

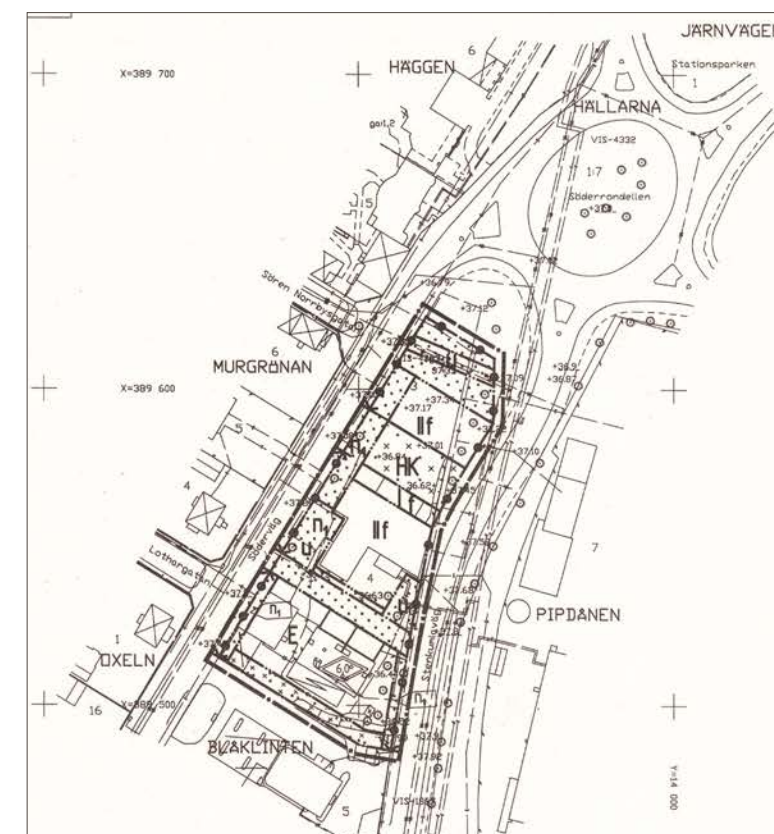
Blåklinten 5 och 6 samt hela kvarteret Astern omfattas av stadsplan 0980K-A1/1934 "Utanför stadsmuren, Visby" antagen 1934. När planen antogs omfattade den hela Visby ytterstad utanför ringmuren. Ansvarig arkitekt för stadsplanen var Sven Markelius vars idéer om siktstråk mot havet och ringmuren till stora delar gäller än idag.

Plankartan anger användningen C - kvartersmark för industrier för både Kv Astern och Blåklinten:

"Med C betecknat område får bebyggas endast för industriellt och därmed jämförligt ändamål. Bostäder må dock här uppföras, ehuru icke i större utsträckning än som erfordras för respektive anläggningars bevakning."

För Gotenhofsgatan som avdelar planområdets två kvarter gäller stadsplan 0980K-A2/1959 "Visby kvarteret Blåklinten m.fl" som vann laga kraft 1959. Stadsplanen avsåg en ändring av 1934 års fastställda stadsplan med bl.a. en ur trafiksynpunkt nödvändig avskärning av kvarterets sydvästra hörn och kvarterets norra del för att möjliggöra en reglering av vägskalet Stenkumlaväg - Söderväg samt mindre justeringar av kvartersgränser mot Stenkumlaväg och gällande gatuhöjder. I kvarterets norra del planerades även för att en bensinstation skulle komma till utförande.

Inget skydd av kulturvärden meddelas i någon av de gällande planerna.

Plankarta för detaljplan 09-P-52 (laga kraft 1999-08-10).

Stadsplan 0980K-A1/1934 "Utanför stadsmuren, Visby" antagen 1934 med utsnitt som visar Kv. Astern och Blåklinten.

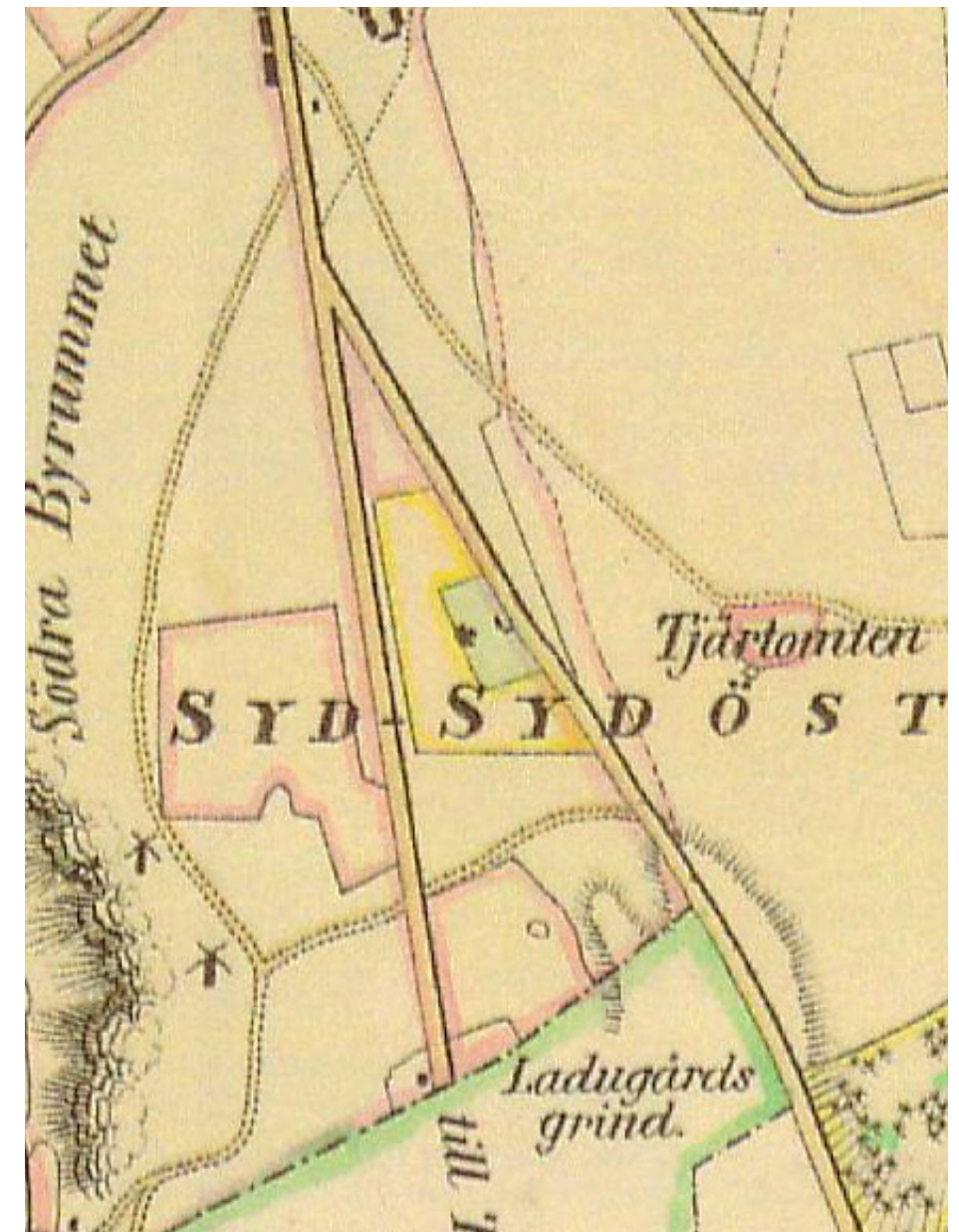
HISTORIK

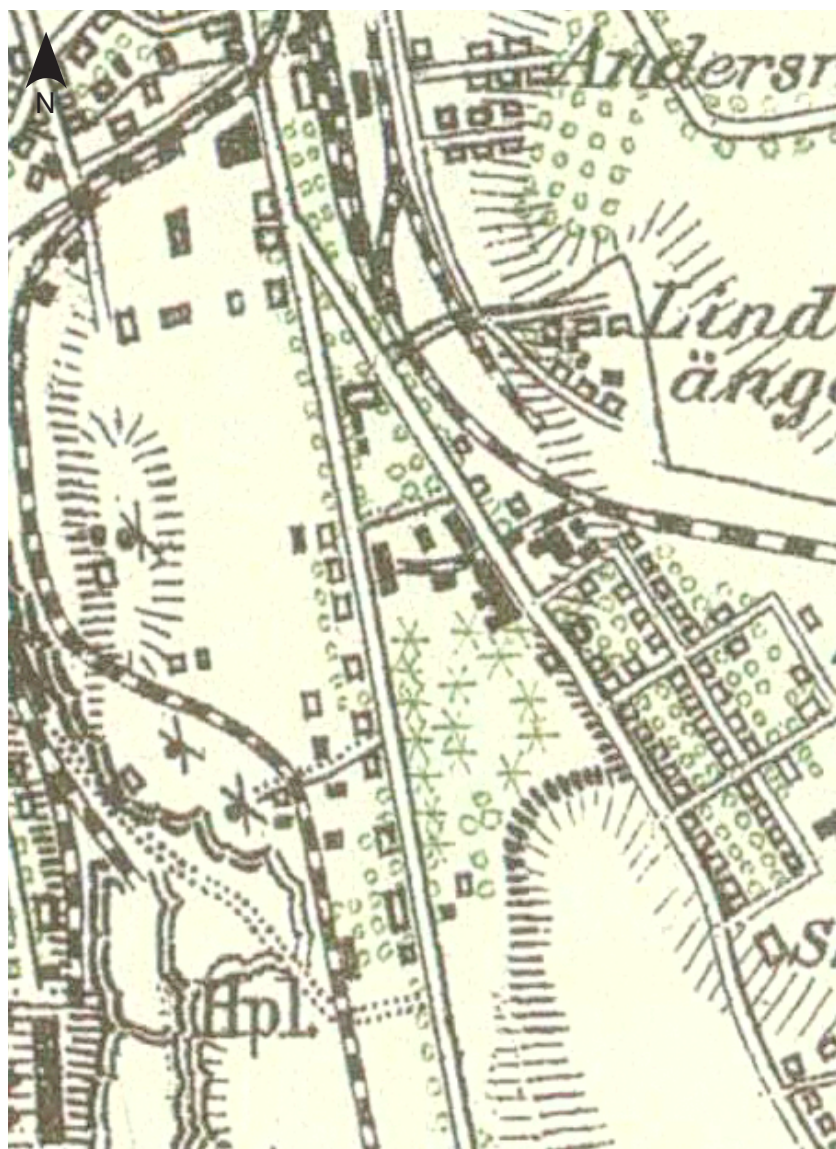
STADEN UTANFÖR MURARNA

Staden utanför murarna var ända in mot senare delen av 1800-talet i det närmaste oexploaterad. Stadens omland präglades av brukad mark med vidhängande gårdsbebyggelse, trädgårdsområden och öppna, obrukade hållmarker som framgår av Ljunggrens karta från 1854. På kartan framträder de ålderdomliga infartsvägarna till ringmurens portar däribland Söderväg och Stenkumlaväg tydligt. Det är i anslutning till dessa vägar, och i anslutning till järnvägen, som ytterstaden börjar växa fram under senare delen av 1800-talet. På Ljunggrens karta syns klintkanten vid Hällarna med två kvarnar i området söder om staden. Senare kommer två kvarnar till att byggas på klinten. De fyra kvarnarna kallas Högan, Lågan, Kärringen och Plågan. Kvarnen Högan eldhärjades dock 1968 och är borta. Kvarnarna utgör än idag ett landmärke som är synliga på långt håll utifrån havet.

Under 1870-talet pågår arbete med en stadsplan för Visby. Området utanför murarna hanteras väldigt översiktligt och planerna blir aldrig realiserade. Ingen av de tidiga stadsplanerna av Fredrik Wahlgrén från 1877 och 1891 omfattar området Kilen. Stadsingenjör Nils Börring tar 1907 fram ett stadsplaneförslag för staden utanför murarna. På den karta från 1905 som samme Börring tagit fram framgår att området Kilen är bebyggt och att Institutionsbyggnader som regementet A7, lasarettet och slakteriområdet har etablerats liksom industriområden i hamnen och utanför österport. Stadsplanen blir dock aldrig antagen. Nästa försök till att planlägga staden utanför murarna görs av Per Olof Hallman tillsammans med stadsingenjören Anders Serboni som 1910 tar fram ett förslag till stadsplan. Planen blev aldrig helt genomförd, men dess ideal har dock påverkat flera av de villaområden som växte fram under 1910- och 20-talet. Hallman och Serbonis plan går att utläsa på Serbonis karta från 1912 där även bebyggelsen i Kilen nu framträder.

Ljunggrens karta från 1854, med ett utsnitt som visar området Kilen. På kartan syns klintkanten vid hällarna med två kvarnar. Söderväg och Stenkumlaväg bildar området som idag kallas Kilen. I söder gränsar området mot Kungsladugårdens ägor. Karta: Region Gotland

Turistkarta från 1915 som visar den södra delen utanför murarna. På kartan syns Fole mekaniska verkstad samt Visby Elektricitetsverk.

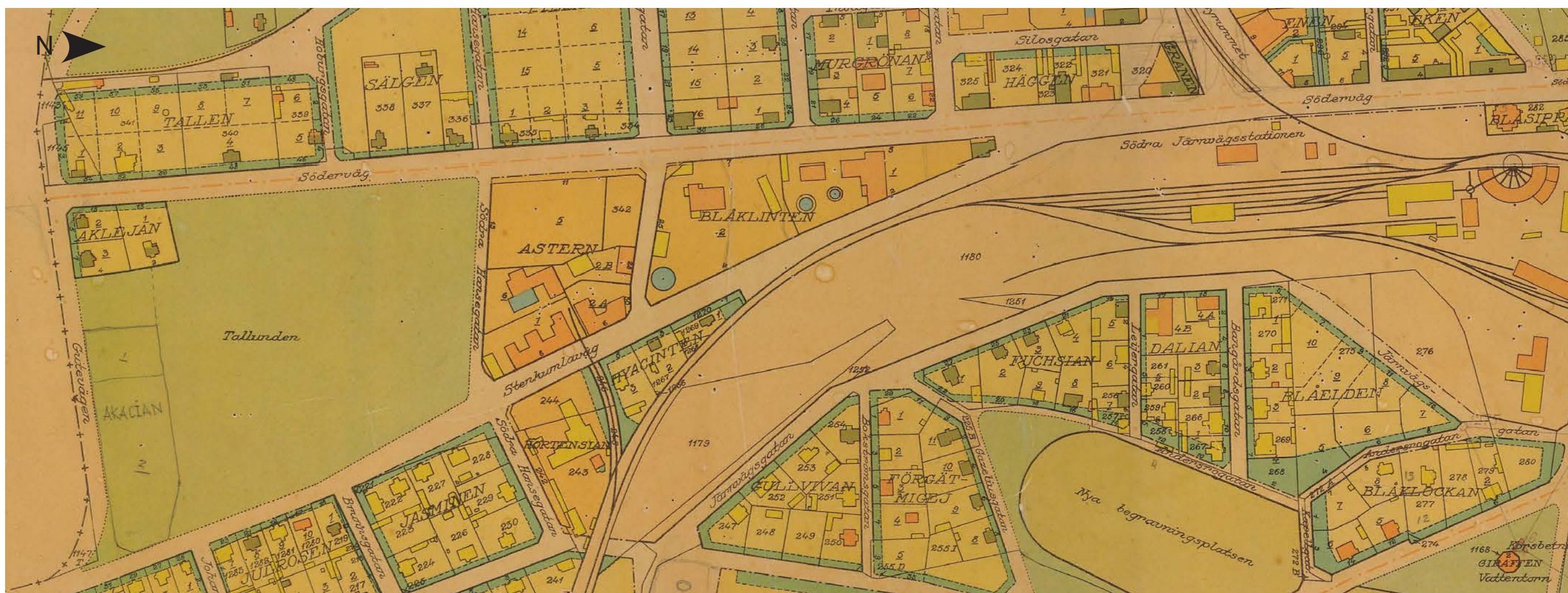
A. Serbonis karta från 1912. Kartan visar delar av stadsplanen som Per Olof Hallman tillsammans med Serboni tog fram 1910, men som aldrig fastställdes. På kartan syns Fole mekaniska verkstad samt Visby Elektricitetsverk.

En ny stadsplan tas slutligen fram av Sven Markelius och stadfästas 1934. Kilen är i planen markerad som industritomt. Tallunden blir under 1930-talet park men på Markelius plan är den ännu inte gestaltad. Markelius betonade även vikten av gröna stråk som kunde binda ihop landsbygden med den medeltida staden och grönområdet i anslutning till ringmuren. Grönområdet utmed klinten vid Hällarna är ett av dessa stråk. Villaområdet med samma namn väster om Söderväg får med planen det strikta gatumönster som det har idag. Under 1930-talet börjar funktionalistiskt inspirerade villor byggas i området. Serbonis karta från 1936 visar hur staden gestaltat sig efter att Markelius plan vunnit laga kraft. Planen har präglat Visbys utveckling under större delen av 1900-talet.

JÄRNVÄGEN

Inrättandet av Gotlands järnväg 1878 och en ny centralstation nära Söderport medförde att området söder om staden blev av intresse för etablering av affärsverksamhet, industri och andra kommersiella verksamheter. Järnvägssträckningen söderut gick från stationen intill området Kilen utmed Stenkuilaväg och vidare i en båge söderut. Järnvägsspår drogs även till Kopparsvik och hamnen där det på samma sätt etablerades industrier. Kopparsvik var sedan tidigare ett etablerat verksamhetsområde. Även utmed järnvägens sträckning norrut skedde samma utveckling där till exempel Slakthusområdet byggdes. Järnvägen lades ner 1960 efter att ha förståtligats

1947. Rälen revs bort och en stor del av bebyggelsen i anslutning till stationen revs under åren som följde. Stationshuset med delar av järnvägsparken finns dock kvar. I kvarteret Pipdånen intill området Kilen, på östra sidan av Stenkuilaväg, byggdes 1951 en större verkstadsbyggnad för järnvägen som fortfarande finns kvar. Det finns idag inte några synliga rester kvar av järnvägsspåren, men det går att uttyda den tidigare dragningen i gång- och cykelvägar samt placeringen av bebyggelse i områden där spåren tidigare gick.

Karta av A. Serboni daterad 1936 som visar Markelius stadsplan, till exempel villaområdet Hällarna. På kartan syns Fole mekaniska verkstad, Gasverket och Elektricitetsverket. På östra sidan av Stenkuilaväg syns järnvägen och spårområdet. Spåret in på Fole mekaniska verkstad syns även på kartan.

FOLE MEKANISKA VERKSTAD

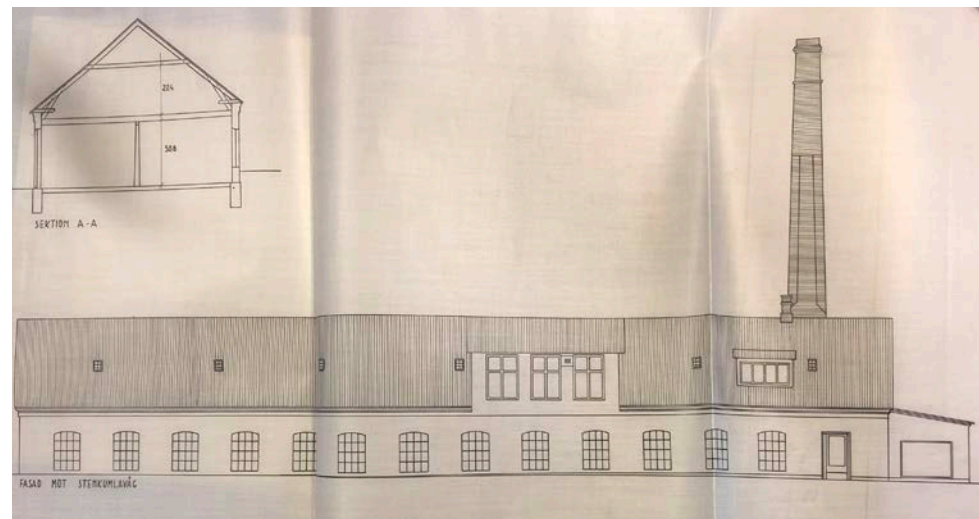
Den första bebyggelsen som tillkommer i området Kilen är Fole mekaniska verkstad. Den startades av Johan Laurentius August Vigström på Ringvide i Fole 1880. Tillverkningen började i liten skala men växte snabbt. Tillverkningen var i till stor del inriktad på maskiner till det allt mer mekaniserade jordbruket. Man byggde även ångpannor och ångmaskiner i egen regi och kom även att bli den första tillverkaren av en gotländsk lokomobil. När uppdragen att tillverka järnvägsvagnar började strömma in blev det inte hållbart att ha tillverkning i Fole dit ingen järnväg fanns. Trettiosex vagnar hann tillverkas i Fole innan flytten till Visby. En första verkstadsbyggnad uppfördes 1894 vid Stenkumlaväg. Det var en lång byggnad med tre flyglar, magasin och en snickeriverkstad. En ny smedja invigdes 1896 och vagnsverkstäderna inne på gården tillkom 1900. In på fabriksområdet löpte ett stickspår från järnvägen som användes för transporter av de tillverkade järnvägsvagnarna. Spåret gick mellan verkstadsbyggnaden och smedjan fram till vagnsverkstäderna. År 1902 uppfördes också ett nytt gjuteri.

Förutom järnvägsvagnar var radsåningsmaskinen "Göta" en stor försäljningssuccé som såldes i stort antal till fastlandet. De tillverkades i de nu rivna byggnaderna mot Söderväg. Även järnvägsvagnar tillverkades för kunder på fastlandet och skeppades med båt. Fole mekaniska verkstad tillverkade även värmeledningsanläggningar till kyrkor. Vid tiden för den stora lantbruks- och industriutställningen sommaren 1904 stod Fole mekaniska verkstad på sin topp men åren därpå dalade marknaden på jordbruksmaskiner på grund av importen från som järnvägsvagnar. År 1909 gick företaget i konkurs. Verksamheten levde dock vidare i lokalerna under flera olika företagsnamn som Fole Nya mekaniska verkstad, Fole verkstäder och J. P. Lilja C:o.

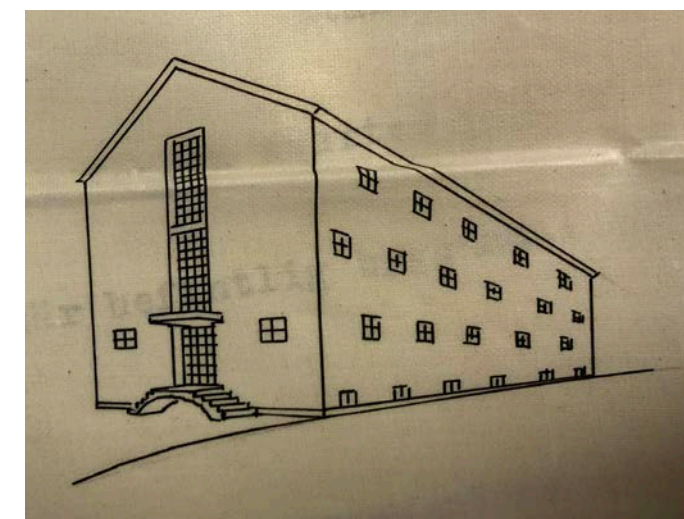
Fole mekaniska verkstad utgjorde tillsammans med bröderna Grahams Visby mekaniska verkstad och P. A. Otters & Co det tre största verkstadsindustrierna i Visby i slutet av 1800-talet och har haft stor betydelse för Gotlands industriella utveckling. Spåren av de tre verkstadsanläggningarna finns också kvar i staden. Förutom byggnaderna från Fole mekaniska verkstad vid Stenkumla väg finns delar av Visby mekaniska verkstad i hamnen. Delar av Otters verkstäder finns kvar utmed Kung Magnus väg mellan Skolporten och Österport.

INDUSTRISTADEN FOLE

En bit in på 1900-talets första hälft splittras verksamheten i kv. Astern upp på olika företag med olika inriktning som snickeriverksamhet, gjuteri och verkstäder. Alla med namnet Fole i sig. Gjuteribyggnaden brann 22 september 1931 och taket får därefter sitt nuvarande utseende. På 1930-talet kallas området för Industristaden Fole, trots att det var betydligt färre som arbetade i de olika verkstäderna än under storhetstiden i början av 1900-talet. Visby valskevarn byggdes utmed Gotenhofsgatan 1936. Kvarnen uppfördes som en funktionalistisk byggnad i fyra våningar. Senare bygg-

Uppmåtningsritning från 1954 som visar den äldsta fabriksbyggnaden vid Fole mekaniska verkstad uppförd 1894.

Elevation från bygglovshandlingar daterade 1933 som visar Visby valskevarn.

Gjuteribyggnaden vid Fole mek. Verkstad uppförd 1902.

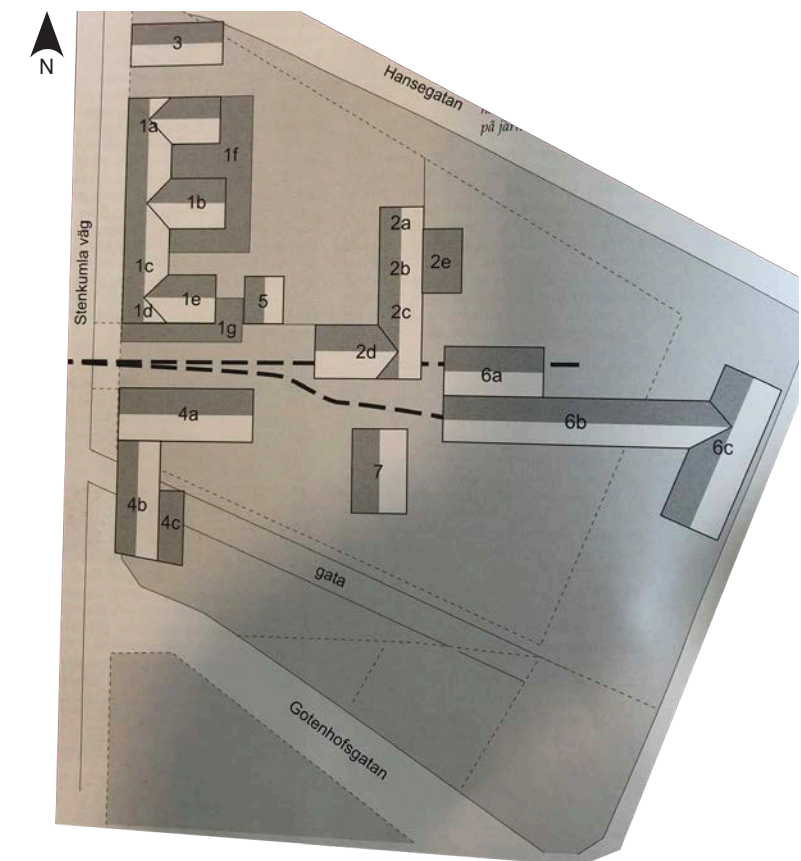

Illustration som visar Fole mek. Verkstad i början av 1900-talet. Hämtad från Ragnar & Ahlberg. Verkstadsindustrin på Gotland. Se källförteckning.

des den till med lastbrygga för att underlätta hanteringen. Kvarnen var framgångsrik och tillverkade främst hushålls- och bagerimjöl. I slutet av 1960-talet planerade ägarna att utöka verksamheten och bygga silos på tomten men fick nej av staden med hänvisning till att området skulle omvandlas till bostadsområde. Planerna blev dock inte av och istället byggdes en bensinstation. Kvarnen var i bruk fram till 1975.

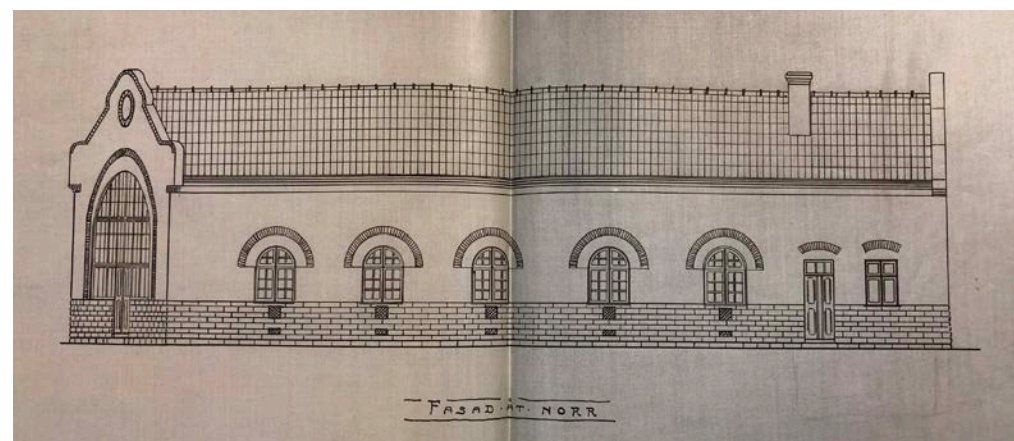
ELEKTRICITET OCH GAS

Under 1800-talets sista årtionden pågick en långdragen diskussion i Visby om hur stadens gatubelysning skulle ordnas. Till en början tycktes det självklart att ett gasverk skulle vara lösningen på frågan. Beslutet drog dock ut på tiden och under tiden blev elektrifiering en allt vanligare lösning. Efter en rad utredningar landade slutligen beslutet att Visby skulle anlägga ett elektricitetsverk. Elverksbyggnaden uppfördes sommaren 1904 av Visby Träförädlings AB. Elverket var dieseldrivet. I en låg byggnad bakom maskinhallen fanns ackumulationsbatteriet och i en separat byggnad fanns oljeförråd. Förrådet kom senare att ersättas av två fristående oljecisterner 1914. Av dessa finns inga spår kvar idag. Ursprungligen hade föreståndarens kontor i maskinhallens västra del med en bostad ovanpå. Elverkstomten var omgiven av ett trästaket. Allt eftersom behovet av ökad kapacitet har elverksbyggnaden byggts om och till. Det innebar att föreståndarens kontor och bostad revs bort och hallen förlängdes 1931. Batteriflygeln byggdes på med en kontorsvåning samma år. Åren 1952-56 gjordes en stor förnyelse av hela verket som bland annat innebar att oljecisternerna försvann och maskinhallens tidstypiska jugendgavlar byggdes om.

Gasverksfrågan blev åter aktuell när ett fristående holländsk-nordiskt konsortium sökte koncession att starta ett gasverk i kv. Blåklinten, söder om elektricitetsverket. Gasverket byggdes och togs i drift 1915 och hade tillstånd att drivas i 30 år. Konsortiet som stod bakom anläggandet av fem svenska gasverk vid denna tid ombildades senare till bolaget AB Svenska gasverk. Anläggningen i Visby bestod av själva gasverkshuset som byggdes av betong och tegel, en trälänga med magasin och en gasklocka av järn. I själva gasverkshuset fanns även en ammoniakfabrik. Ammoniak var en restprodukt från gastillverkningen. Gasverkets kontor låg inte på området utan i en lokal innanför murarna i hörnet S:t Hansgatan/S:ta Katarinagatan. Gasverket var i bruk fram till den 15 april 1954. Inför nedläggningen löpte parallellt utbyggnad av bland annat elektricitetsverket i Blåklinten för att hantera distributionen till alla gasverkskunder som nu skulle övergå till el. Samma år gjordes provdrift av kraftöverföring från fastlandet via kabel. Gasklockan revs 1955 och året därpå såldes gasverktomten och byggnaderna till Gotlands bilägares verkstad. De påbörjade en rivning av gasverksbyggnaden men stannade vid att återanvända delar av byggnaden som en två-våningsfastighet som ännu finns kvar. Magasinsbyggnaderna revs 1958 och marken styckades av till en ny fastighet.

Järnvägsspåren gick öster om Stenkumlaväg. På bilden syns Eletricitetsverket och i bakgrunden skymtar en av verkets oljecisterner. Foto: Föreningen Gotlandstågets samlingar.

Uppmättningsritning av Eletricitetsverket daterad 1931. Källa: Regionarkivet

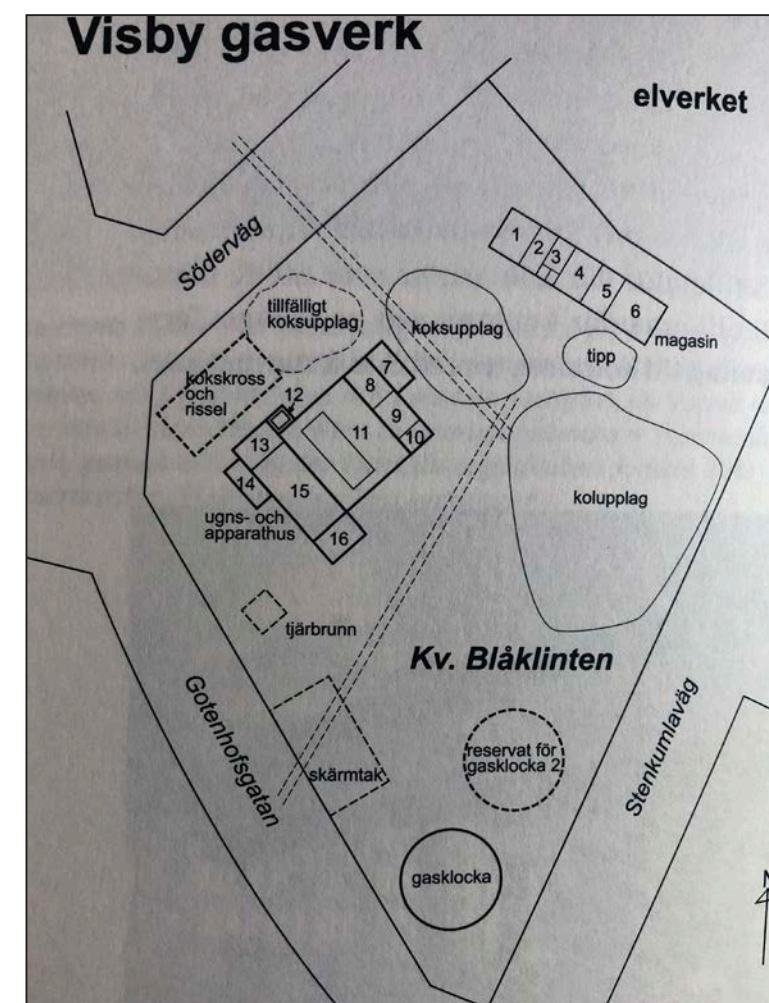

Illustration av gasverksområdet. Källa: Martin Ragnar. Berlinerblätt i Blåklinten.

Gasverkets kontor låg i en fastighet i hörnet S:t Hansgatan och S:t Katarinagatan.

Gasverksbyggnaden. Källa: Regionarkivet

BILISMEN TAR ÖVER

I den så kallade Industristaden Fole inom kv. Astern fanns i mitten av 1930-talet åtta småindustriella företag. Ett av dessa var Automobilcentralen som sålde och reparerade bilar. Verksamheten köptes under andra världskriget upp av det nybildade Gotlands bilägares verkstad AB. Verksamheten expanderade till andra sidan av Gothenhofsgatan då man tog över gasverksbyggnaden. Längre fram kom byggnaden att inrymma Bilprovningen och Bilcentralen. Den gamla gasverksbyggnaden har senare haft flera andra verksamheter bland annat glasmästeri.

På tomten byggdes en ny bilhall och ett tidigare skärmtak byggdes om till verkstad. År 1969 bytte verksamheten namn till Visby Bilcity och flyttade längre ut till Färjeledsbacken. Bilhallen som byggts utmed Stenkumlaväg togs istället över av Harry Carlssons hushållsmaskiner. På den gamla gasverkstomten revs den gamla magasin-slängan och ersattes med en ny bensin- och servicestation omkring 1961. Även i den norra delen av kv. Astern, ersattes den tidigare bebyggelsen med en ny bensinstation omkring 1975.

I den norra delen av Kilen, framför el-verket, låg under cirka två decennier en tredje bensinstation.

Ortofoto som visar området på 1970-talet. De två bensinstationerna och spåren av den tredje i spetsen i Kv Blåklinten syns bl.a. i bild.

NULÄGE

OMRÅDET

Området Kilen ligger mellan Söderväg och Stenkumlaväg. Det avgränsas i norr av Söderrondellen och i söder av parkområdet Tallunden. Genom området löper gatorna Gotenhofsgatan och Tallundsgatan i öst-västlig riktning. Området söder om Kilen karaktäriseras av rondellen och trafikapparaten samt öppna gröna ytor med träd. Nordväst om Kilen ligger Södercentrum med bostadsbebyggelsen i kv. Häggen från senare delen av 1980-talet samt ett äldre bostadshus från sekelskiftet. I nordost ligger den gamla stationsbyggnaden omgiven av resterna av järnvägsparken. Söderväg löper i en rak axel förbi Kilen mot Söderport och Visby innerstad. På den västra sidan om Söderväg ligger ett villaområde från 1930-talet med välordnade trädgårdar och låga trädgårdsmurar. På den östra sidan om området, på andra sidan Stenkumlaväg, ligger en verkstadsanläggning för järnvägen från 1951 som idag inrymmer varuhuset Ö&B och söder om detta finns flerbostadshus i 3-4 våningar från 1950- och 1960-talen. Längs med både Söderväg och Stenkumlaväg finns spår av alléträd på båda sidor av området.

Området har en blandad industribyggelse av olika ålder som byggts om- och till utifrån verksamheternas behov. I Kilen finns även två bensinstationer, en i kv. Blåklinten och en i kv. Astern. Båda stationerna är orienterade mot Söderväg. Området är glest bebyggt och byggnaderna har en låg skala med undantag för den tidigare valskvarnen vid Gotenhofsgatan och en kontorsbyggnad i kv. Astern.

Tallundsgatan med parken Tallunden till höger.

Rondellen norr om Kilen.

Norr om Kilen ansluter Södercentrum.

Flerbostadshus i Kv Häggen i nordväst.

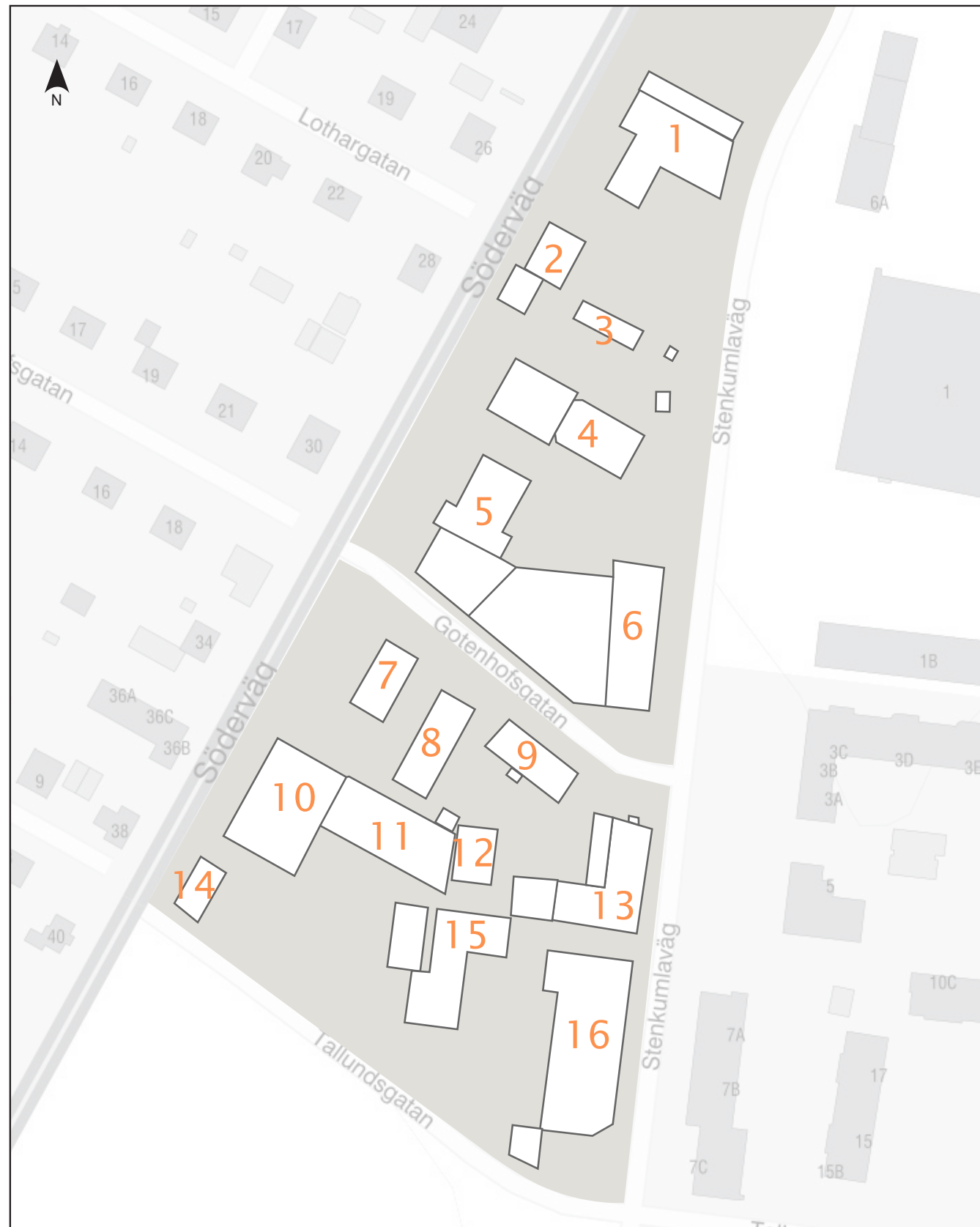

Villaområdet Hällarna beläget väster om Kilen och Söderväg.

Söderväg. Bensinmack i Kv Astern.

BYGGNADER I OMRÅDET

Fastighetsbeteckning: Blåklinten 7
Nybyggnadsår: 1904
Ombyggnader: 1931, 1956, 1990-tal, 2002
Byggherre/arkitekt: Visby Elverk
Historisk användning: Elektricitetsverk
Nuvarande användning: Handel och yogastudio

Beskrivning

Byggnaden uppfördes ursprungligen som Visby elektricitetsverk. Den har sedan byggts om- och till vid flera tillfällen. Byggnaden består av en tidigare maskinhall med en vinkelställd kontorsbyggnad på södra sidan. Den ursprungliga maskinhallen var uppförd i en nationalromantisk jugendstil som till viss del har plockats upp i fönsteromfattningarna på den postmodernistiska tillbyggnaden från 2002 mot den norra fasaden. Tillbyggnaden har en grön spritputsad fasad, röda tegeldetaljer och profilerad takfot samt grå hörnkedjor. Maskinhallen har en murad kalkstenssockel som är en del av den ursprungliga gestaltningen, liksom byggnaden spritputsade fasad. Gavelfasaderna tillkom i samband med ombyggnaden 1956. Kontorshuset i två våningar har slätputsad ockra-gul fasad med vita omfattningar runt fönstren. Övervåningen byggdes till 1931. Båda byggnadsdelarna har sadeltak med lertegel och rödmålade träfönster med varierande spröjs. På taket till maskinhallens lägre södra del finns en hög murad skorsten. I den sydvästra vinkeln mellan kontorshuset och maskinhall finns ett trapphus med hiss som byggdes 2000. Byggnadsdelen har röd puts med hörnkedjor och profilerad takfot i brutet vit kulör.

Fastighetsbeteckning: Blåklinten 4
Nybyggnadsår: Okänt
Ombyggnader:
Byggherre/arkitekt:
Historisk användning: Personal/kontor
Nuvarande användning: Personal/kontor

Beskrivning

Kontorsbyggnad i ett plan uppförd för Geab. Byggnaden har sadeltak med svart korrugerad plåt. Fasaden är klädd med stående och liggande lockpanel. Stående panel är rödmålade och den övre liggande panel är svartmålade. Byggnaden har bruna en-lufts-fönster av trä med aluminiumdetaljer.

Fastighetsbeteckning: Blåklinten 4
Nybyggnadsår:
Ombyggnader:
Byggherre/arkitekt:
Historisk användning:
Nuvarande användning: Transformatoranläggning

Beskrivning

Transformatoranläggning med maskinhus av betongelement.

Fastighetsbeteckning: Blåklinten 5
Nybyggnadsår: 1960
Ombyggnader:
Byggherre/arkitekt: Svenska Shell
Historisk användning: Bensinmack (Gasverkstomt)
Nuvarande användning: Bensinmack (Circle K)

Beskrivning

Bensinstation med högt skärmtak över bensinpumparna samt butiks- och servicebyggnad med biltvätt. Byggnaden har platt tak över affärsdelen mot Söderväg och flackt sadeltak mot Stenkumlaväg. Taken har plåtklädd takfot. Fasaderna utgörs av målad sten av mexitegel-typ. I tomtens nordöstra hörn finns två mindre förrådsbyggnader.

Fastighetsbeteckning: Blåklinten 6
Nybyggnadsår: 1914
Ombyggnader: 1957, 1962
Byggherre/arkitekt:
Historisk användning: Gasverk, bilprovning
Nuvarande användning: Unger & co (inredning)

Beskrivning

Tidigare gasverksbyggnad. En och en halvvånings byggnad av tegel och betong med slätputsad vit fasad. Flackt plåttäckt sadeltak med ett motsvarande pulpettak över en vidbyggd förskjuten del åt söder. Synliga taksparrar under takfoten. På fasaden åt väster flankeras entrén av två strävpelare. De spröjsade bruna träfönstren är från 1960-tal eller senare. Samtliga dörrar på byggnaden är moderna. Åt söder är byggnaden sammanbyggd med byggnad 6.

Fastighetsbeteckning: Blåklinten 6
Nybyggnadsår: 1963, 1965, 1969
Ombyggnader: 1963, 1965, 1969
Byggherre/arkitekt:
Historisk användning: Bilhall, Harry Carlssons hus-hållsmaskiner
Nuvarande användning: Elon Harry Carlssons

Beskrivning

Byggnaden utgörs av en affärslokal utmed Stenkumlaväg med en vidbyggd byggnadsdel i vinkel åt väster utmed Gotenhofsgatan. Byggnaden har platt tak och vit fasad av betongelement och grå cementsockel. Mot Stenkumlaväg har byggnaden stora butiksfönster och en markerad entré med ett pyramidalt koppertak. Fasaderna utmed Gotenhofsgatan har ett fåtal enkla fönster och mot Söderväg finns en lastkaj med lastport. Byggnaden är sammanbyggd med hus 5.

Fastighetsbeteckning: Astern 4
Nybyggnadsår: 1971
Ombyggnader: 1989, 1995
Byggherre/arkitekt:
Historisk användning: Bensinmack (Shell)
Nuvarande användning: Bensinmack (St1)

Beskrivning

Bensinstation med högt skärmtak över bensinpumparna.

Fastighetsbeteckning: Astern 4
Nybyggnadsår: 1971
Ombyggnader:
Byggherre/arkitekt:
Historisk användning: Bensinmack/butik?
Nuvarande användning: Butik (Frendo)

Beskrivning

Låg butiks- och servicebyggnad med platt tak och markerad, plåtklädd takfot. Byggnadens fasad är klädd med gråmålad stående träpanel.

Fastighetsbeteckning: Astern 9
Nybyggnadsår: 1936
Ombyggnader: 2003
Byggherre/arkitekt:
Historisk användning: Visby valskvarn
Nuvarande användning: Comfort (vvs)

Beskrivning

Byggnaden uppfördes ursprungligen som Visby valskvarn och är en tre-vånings byggnad med slätputsad vit fasad och sadeltak med lertegel. Fasaden har en förskjuten fönstersättning med gråmålade tvålufts-fönster av trä. På östra gaveln finns en lastbrygga som har satts igen med panelade träpartier. Lastbryggan är dock öppen in mot gården på dess norra sida. På taket finns en hög skorsten.

Fastighetsbeteckning: Astern 3
Nybyggnadsår: 1972
Ombyggnader:
Byggherre/arkitekt:
Historisk användning: Butik
Nuvarande användning: Butik (Nya Tyglagret, Staples m.m.)

Beskrivning

Låg affärsbyggnad med flackt sadeltak och vit slätputsad fasad. Byggnaden har stora butiksfönster mot Söderväg, på norra gaveln och in mot gården på den östra fasaden. Två separata butiksentréer finns på den södra gaveln.

Fastighetsbeteckning: Astern 3
Nybyggnadsår: 1989
Ombyggnader:
Byggherre/arkitekt: Hjulströms arkitektkontor
Historisk användning: Affärs- och kontorshus
Nuvarande användning: Affärs- och kontorshus

Beskrivning

Kontors- och affärsbyggnad i tre våningar. Byggnaden har tegelklätt sadeltak och fasad av vitmålade fasadelement med spritputs. I bottenvåningen finns varierande butiksfönster och entrépartier av aluminium.

Fastighetsbeteckning: Astern 9
Nybyggnadsår: 1890-tal
Ombyggnader:
Byggherre/arkitekt:
Historisk användning: Verkstad
Nuvarande användning:

Beskrivning

Äldre verkstadsbyggnad av trä i en och en halv våning i Fole mekaniska verkstad. Byggnaden har sadeltak med korrugerad plåt och fasad klädd med röd korrugerad plåt med vita knutar. Vita spröjsade träfönster. På den södra gaveln finns två dubbelportar av trä och på den norra gaveln finns en bred träport. Den östra fasaden har två enkla trädörrar.

13

Fastighetsbeteckning: Astern 8
Nybyggnadsår: 1894
Ombyggnader:
Byggherre/arkitekt:
Historisk användning: Fole mekaniska verkstad
Nuvarande användning: Butik

Beskrivning

Byggnaden består av två sammanbyggda delar som ursprungligen utgjordes av en smedja och en gjuteribygnad i Fole mekaniska verkstad. Byggnaden är uppförd i tegel med sadeltak som idag är klätt med tegelimiterande plåt, så kallat plegel. Den har förhöjda gavelpartier åt söder, norr och öster. På gavlarna och längs takfot finns mönstermurning och profileringar. De ursprungliga stickbågi-ga fönsteröppningarna är bevarade men fönsterbågarna är utbytta. På den norra gaveln finns ett modernt entréparti av aluminium till en butikslokal. Den södra fasaden in mot gården har ankarjärn och lastportar av äldre modell. Byggnadens västra fasad är delvis ombyggd med nya dörrar och en takterrass. Mot den västra gaveln finns en lägre garagetillbyggnad av röd plåt.

14

Fastighetsbeteckning: Astern 3
Nybyggnadsår: 1963
Ombyggnader:
Byggherre/arkitekt:
Historisk användning:
Nuvarande användning: Fotoateljé

Beskrivning

Affärslokal med pulpettak och slätputsad vit fasad. Byggnaden har rödmålade träfönster och entréer på gavlarna

15

Fastighetsbeteckning: Astern 3/7
Nybyggnadsår: 1894
Ombyggnader: Flera ombyggnader
Byggherre/arkitekt:
Historisk användning: Fole Mekaniska verkstad
Nuvarande användning:

Beskrivning

Äldre verkstadsbyggnad i Fole mekaniska verkstad. Byggt i vinkel med tillbyggnad åt väster med ett skärmtak. Byggnaden har sadeltak klätt med korrugerad plåt och slätputsad, ljusgul fasad. På det södra gavelfältet, mot Tallundsgatan, finns en äldre inlastningslucka. Fönster i bottenvåningen är förstorade till butiksfönster och byggnaden har ett flertal nya garageportar.

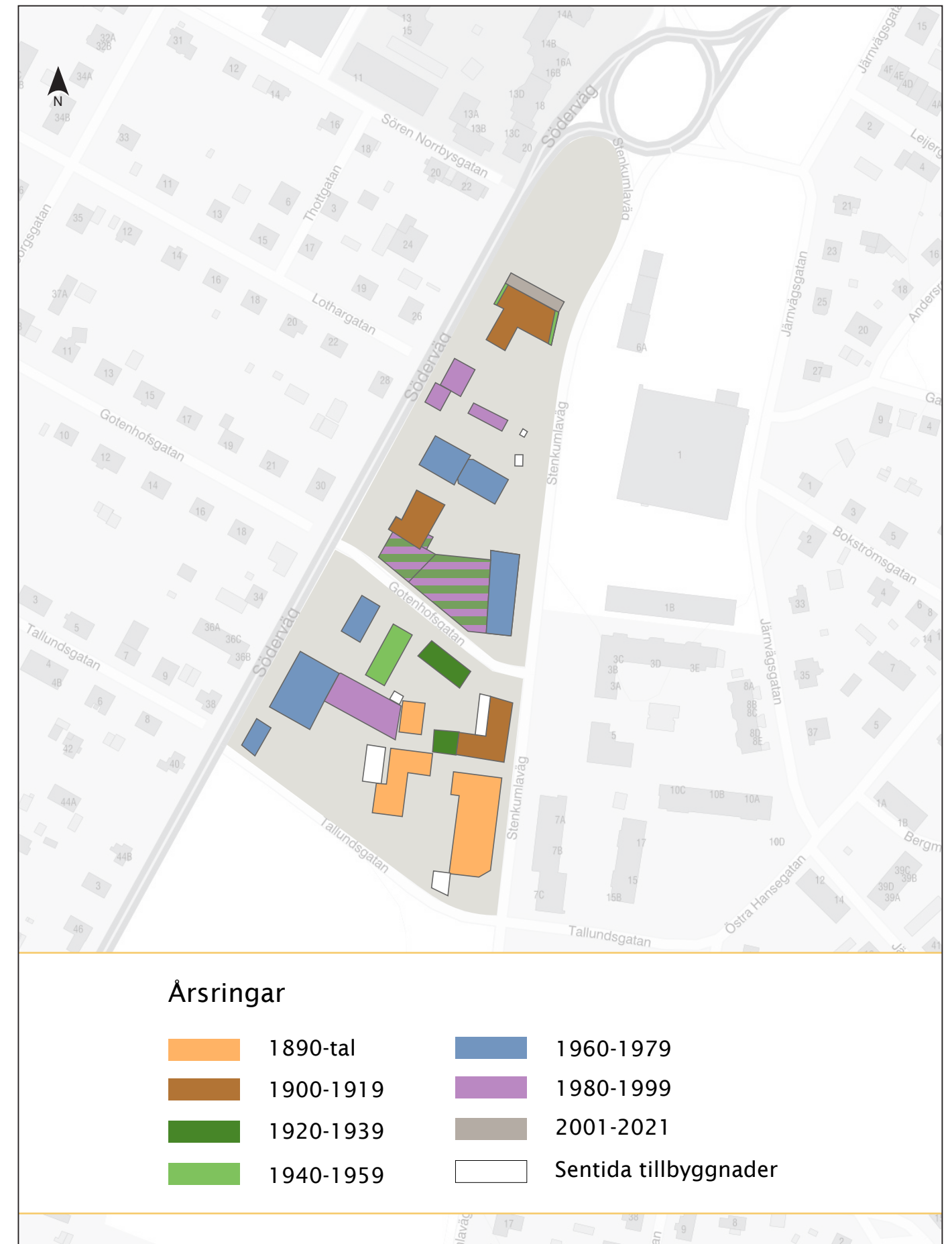
16

Fastighetsbeteckning:	Astern 8
Nybyggnadsår:	1894
Ombyggnader:	Flera ombyggnader
Byggherre/arkitekt:	
Historisk användning:	Fole mek. verkstad/Visby gjuteri mekanisk verkstad
Nuvarande användning:	Restaurang, gym, tvätt m fl.

Beskrivning

Äldre verkstadsbyggnad i Fole mekaniska verkstad. Byggnaden består av en längre byggnadsdel med fasad utmed Stenkumlaväg och tre flyglar in mot gården på dess västra sida. Den östra fasaden mot Stenkumlaväg har ett förhöjt parti mot mitten av byggnaden med förstorade fönsteröppningar i bottenvåningen och spröjsade fönster i övervåningen. Mot den norra gaveln finns en lägre byggnadsdel som idag innehåller en restaurang. Den norra delen av byggnaden har bibehållit sin ursprungliga volym med inlastningslucka på gaveln. Mot denna gavel har en lägre tillbyggnad tillkommit under 1960-talet. De tre flyglarna in mot gården har delvis byggts för under senare delen av 1900-talet. Byggnaden har ett sadeltak täckt med plåt och betongtegel. Den är uppförd i tegel och har mönstermurningar och profilerad takfot samt ankarjärn. Ursprungliga fönsteröppningar finns bevarade längs Stenkumlaväg och den norra fasaden.

KULTURMILJÖANALYS

KULTURMILJÖANALYS

Området Kilen kan vid en första anblick upplevas som rörigt och utan tydligt avläsbara karaktärsdrag. Men den historiska genomgången av området visar att det har karaktär av Gotlands tidiga industrihistoria och dess koppling till järnvägen. Här finns ett samband med det intilliggande kvarteret Pipdånen i öster. I övrigt är Kilen omgivet av villaområdet Hällarna från 1930-talet i väster och flerbostadshus nordväst och öster samt parkområdet Tallunden i söder. Området har ett samhällshistoriskt värde som är av betydelse för förståelsen av ytterstadens utveckling med tidig industri och verkstäder samt infrastruktur om elektricitet, gas och senare drivmedel (bensin).

STRUKTUR

Området karaktäriseras av en glest och relativt småskalig bebyggelse med låg horisont som endast bryts av i den centrala delen av kv. Astern med den funktionalistiska byggnaden utmed Gotenhofsgatan (nr 9) och kontorshuset (nr. 11). Den låga horisonten utgör en viktig siktlinje åt väster utmed Gotenhofsgatan mot klinten och kvarnarna.

Området började utvecklas i slutet av 1800-talet i anslutning till de två infartsvägarna Söderväg och Stenkumlaväg. Fole mekaniska

verkstad placerades med fasaderna på de representativa verkstadsbyggnaderna i direkt anslutning till Stenkumlaväg för att manifestera företaget, medan de enklare verkstäderna placerades på gården. Miljön i kv. Astern med byggnaderna 12,13,15 och 16 utgör en värdefull plats som berättar om de tre stora industrierna som präglade Visbys tidiga industrihistoria i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. I det som en gång kallades industristaden Fole, ingår även Valskvarnen.(B)

Gasverket har stor samhällshistorisk betydelse för utvecklingen av Visby som producent av kraft och värme till industrier och bostäder. Spåren av gasverkshuset med sin förgårdsmark mot Söderväg utgör ett viktigt samhällshistoriskt spår i området. (A)

STRÅK OCH SIKTLINJER

Anläggandet av ett elektricitetsverk 1904 hade stor betydelse för stadens utveckling och var en av de tidiga samhällsinstitutioner som gjordes i ytterstaden runt förra sekelskiftet. Genom denna insats kunde stadens gator belysas. Kraften användes även i industrier och för elektrifiering i hemmen. Elverket utgör genom sin placering i fonden på Kilen i kv. Blåklinten ett samhällshistoriskt landmärke.

Efter järnvägens borttagande på 1960-talet finns få avläsbara spår av den för Gotlands ekonomisk- och samhällshistoriska utveck-

ling viktiga epok kvar. I gränden mellan husen 13 och 16 gick ett strickspår av järnvägen in till verkstäderna där järnvägsvagnar tillverkades. Gränden är, tillsammans med det bevarade stationshuset och verkstadsbyggnaden i kv. Pipdånen en möjlighet att läsa av och fortsatt kunna förstå miljön och historien.

GRÖNA STRÅK OCH MARKYTOR

Längs med Söderväg och Stenkumlaväg finns enstaka äldre träd bevarade. Av äldre fotografier och kartor framgår att flera träd funnits. Både Söderväg och Stenkumlaväg kantas av träd söder om området Kilen. Norrut längs mot ringmuren kantas Söderväg av lindar. Kilen gränsar i söder mot parkområdet Tallunden, men Tallundsgatan utgör en gräns mellan grönområdet och verkstads- och industriområdet i kv. Astern. Mot denna gata har tidigare funnits enklare bebyggelse kopplat till industriområdet. Markytorna i området utgörs nästan uteslutande av asfalt med undantag för anlagda gräsytor vid infarterna till bensinstationen. Runt bebyggelsen finns parkeringsytor som avgränsas av låga staket och på sina håll låga murar.

Visby gamla Eletricitetsverk utgör en fond mot området Kilen och ett landmärke som berättar om stadens infrastrukturella utveckling. Grönytan framför byggnaden har varit öppen, utom under en kort period då här fanns en mindre bensinstation.

Den gamla gasverksbyggnaden är kraftigt ombyggd men är avläsbar i sitt fotavtryck och ytterväggarnas utformning. Den öppna ytan mellan byggnaden och Söderväg vittnar om det forna gasverksområdets utformning.

Längs Stenkumlaväg finns äldre träd på båda sidor. De trädkantade infartsvägarna är ett av ytterstadens karaktärsdrag.

Siktlinjen längs Gotenhofsgatan västerut. Bilden till vänster visar nuläget och bilden till höger visar samma vy omkring 1968. På den äldre bilden syns Visby valskevarn till vänster och Gotlands bilägares verkstad och bilhall till höger. I fonden på gatan syns kvarnen Högan. Foto: Waldemar Falck bildsamling

KULTURHISTORISK VÄRDERING AV BEBYGGELSEN

1

★ Kulturhistoriskt värdefull

Byggnaden har ett högt samhällshistoriskt värde som berättar om stadens infrastrukturella utveckling i början av 1900-talet. Elektrifieringen av staden var ett stort steg in i det moderna samhället. Byggnaden har byggts om i flera omgångar och har ett begränsat arkitekturhistoriskt värde. Flera delar av byggnaden, såsom sockeln, vinkelbyggnaden på södra sidan har ett teknik- och byggnadshistoriskt värde.

Västra gaveln med nyare hiss/trapphus. Gaveln har ursprunglig murad kalkstenssockel.

Detalj av takprofil i tegel som är en bevarade detalj från 1904.

5

★ Kulturhistoriskt värdefull

Byggnadens volym och ytterväggar utgörs av det gasverkshus som var en del av Visby Gasverk den har därigenom ett byggnadshistoriskt värde. Byggnaden har även ett samhällshistoriskt värde som berättar om stadens infrastrukturella utveckling i början av 1900-talet. Byggnaden har även ett samhällshistoriskt värde från tiden då den användes för verksamheter kopplade till bilismen.

Norra fasaden av det tidigare gasverkshuset hade en ursprunglig ingång i samma läge. Dörren och trappan är utbytt.

Den förskjutna byggnadsdelen i mitten tillhörde det ursprungliga gasverkshuset.

9

★ **Särskilt kulturhistoriskt värdefull**

Det finns en lång tradition med kvarnar i området runt Hällarna. Byggnaden berättar om livsmedelsproduktionen i ytterstaden och om perioden då området kallades Industristaden Fole. Byggnaden har ett arkitektur- och byggnadshistoriskt värde genom att den är en välbevarad funktionalistisk byggnad.

Lastbryggan till den gamla valskvarnen är bevarad på gårdssidan.

Fasad mot Gotenhofsgatan. Den tillbyggda lastbryggan är idag igensatt med en tillfällig träpanel.

12

★ **Särskilt kulturhistoriskt värdefull**

Byggnaden är uppförd i slutet av 1800-talet som en del inom Fole mekaniska verkstad och har industrihistoriskt värde. Den har en välbevarad volym och detaljer som fönster och portar och har byggnadshistoriska värden.

Verkstadsbyggnaden har äldre dubbelportar och fönster.

Detalj av äldre dubbelport.

13

★ **Särskilt kulturhistoriskt värdefull**

Byggnaden är uppförd i början av 1900-talet som en del inom Fole mekaniska verkstad och har industrihistoriskt värde. Den är välbevarad och har såväl byggnadshistoriska som arkitekturhistoriska värden.

I gränden mellan hus 13 och 16 gick tidigare järnvägsspår. Verkstadsbyggnaden har välbevarade dubbelportar i trä.

Detalj med profilerad takfot och ankarjärn.

15

★ **Kulturhistoriskt värdefull**

Byggnaden är uppförd 1894 som en del inom Fole mekaniska verkstad och har industrihistoriskt värde. Den är kraftigt ombyggd men har bevarad volym och stomme som ger den ett visst byggnadshistoriskt värde.

På gaveln finns en ursprunglig inlastningslucka som vittnar om byggnadens ålder.

Byggnaden är tillbyggd åt väster.

16

★ **Särskilt kulturhistoriskt värdefull**

Byggnaden är uppförd 1894 som en del inom Fole mekaniska verkstad och har industrihistoriskt värde. Den är välbevarad och har såväl byggnadshistoriska som arkitekturhistoriska värden

Ursprungliga detaljer med profilerad takfot och ankarjärn.

Den lägre södra delen av verkstadsbyggnaden har välbevarade fönsteröppningar.

SAMMANFATTANDE BEDÖMNING

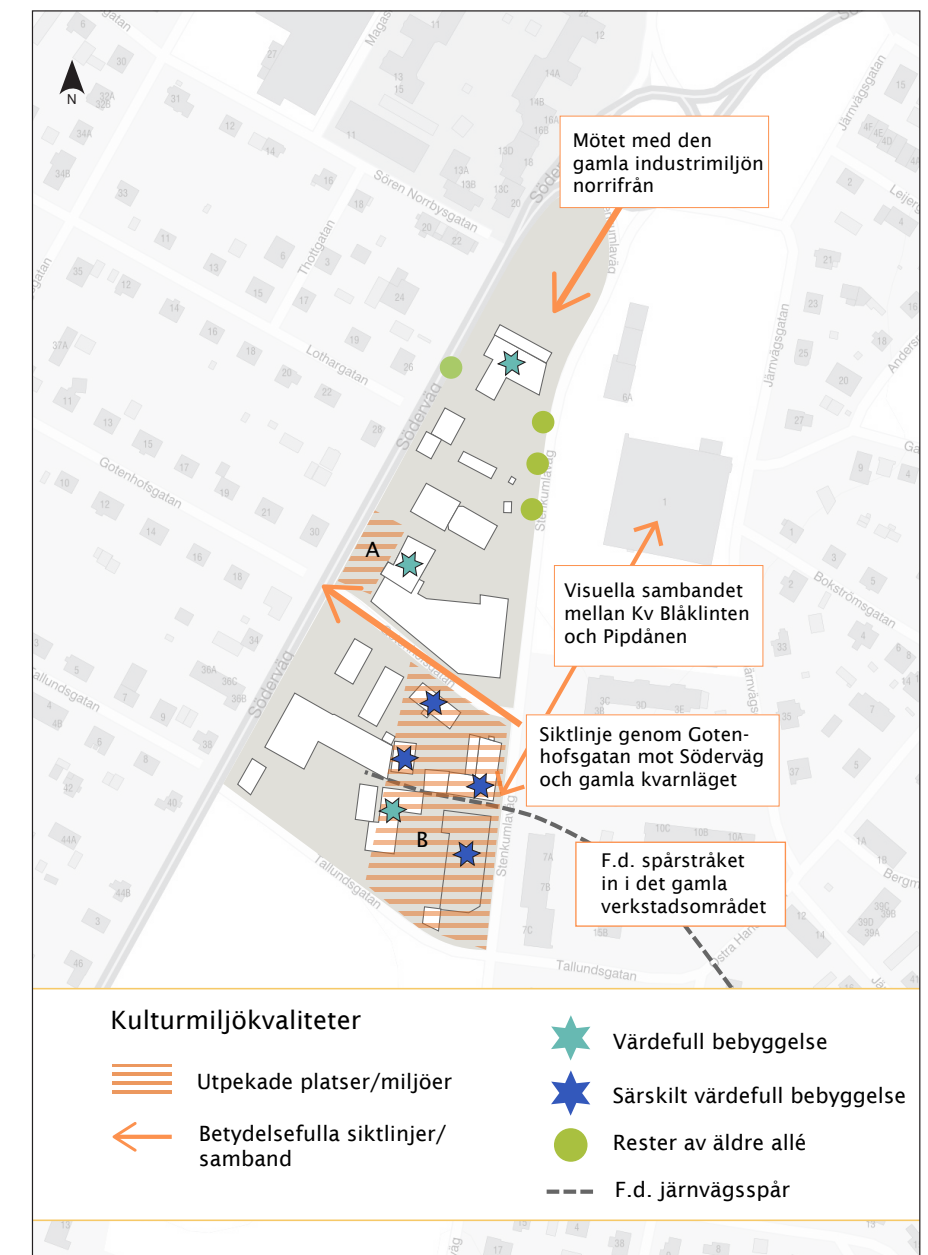
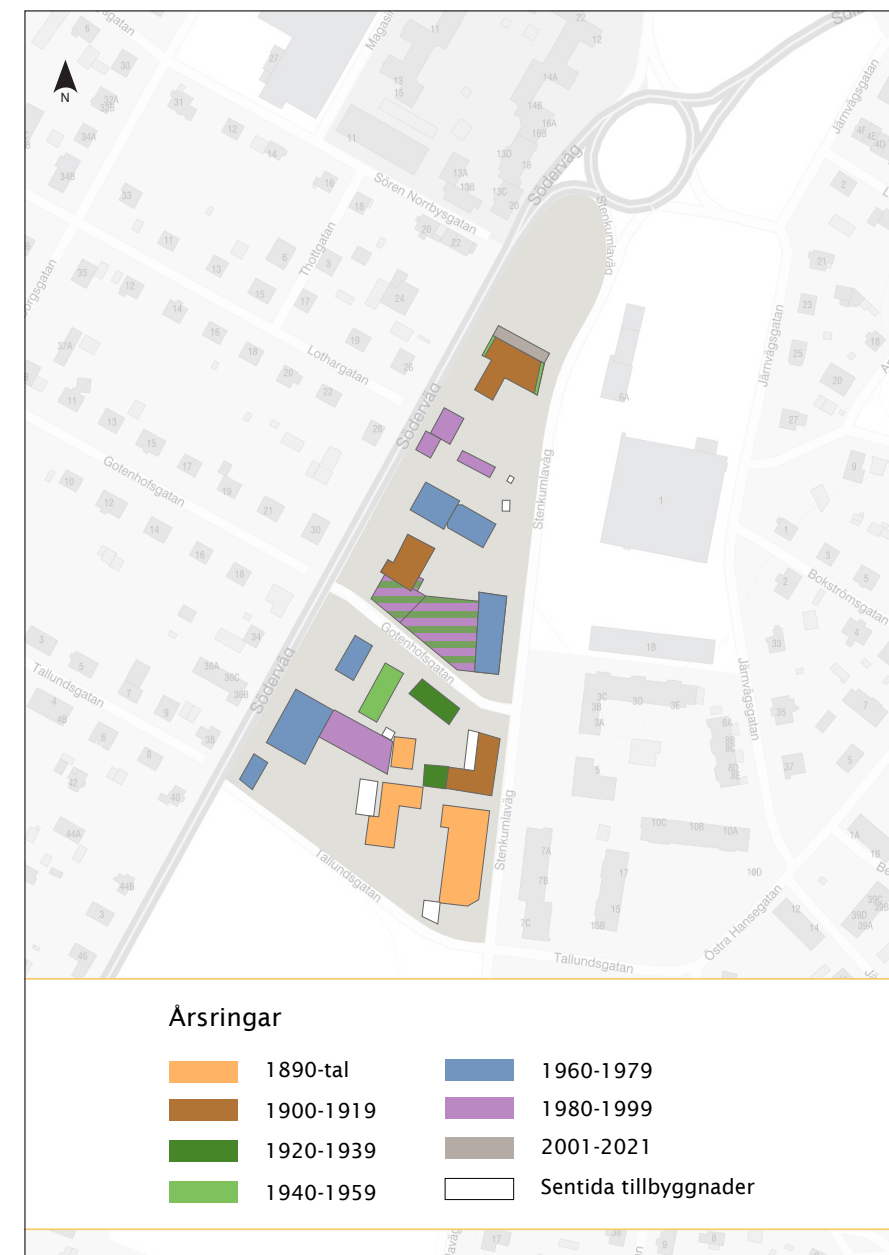
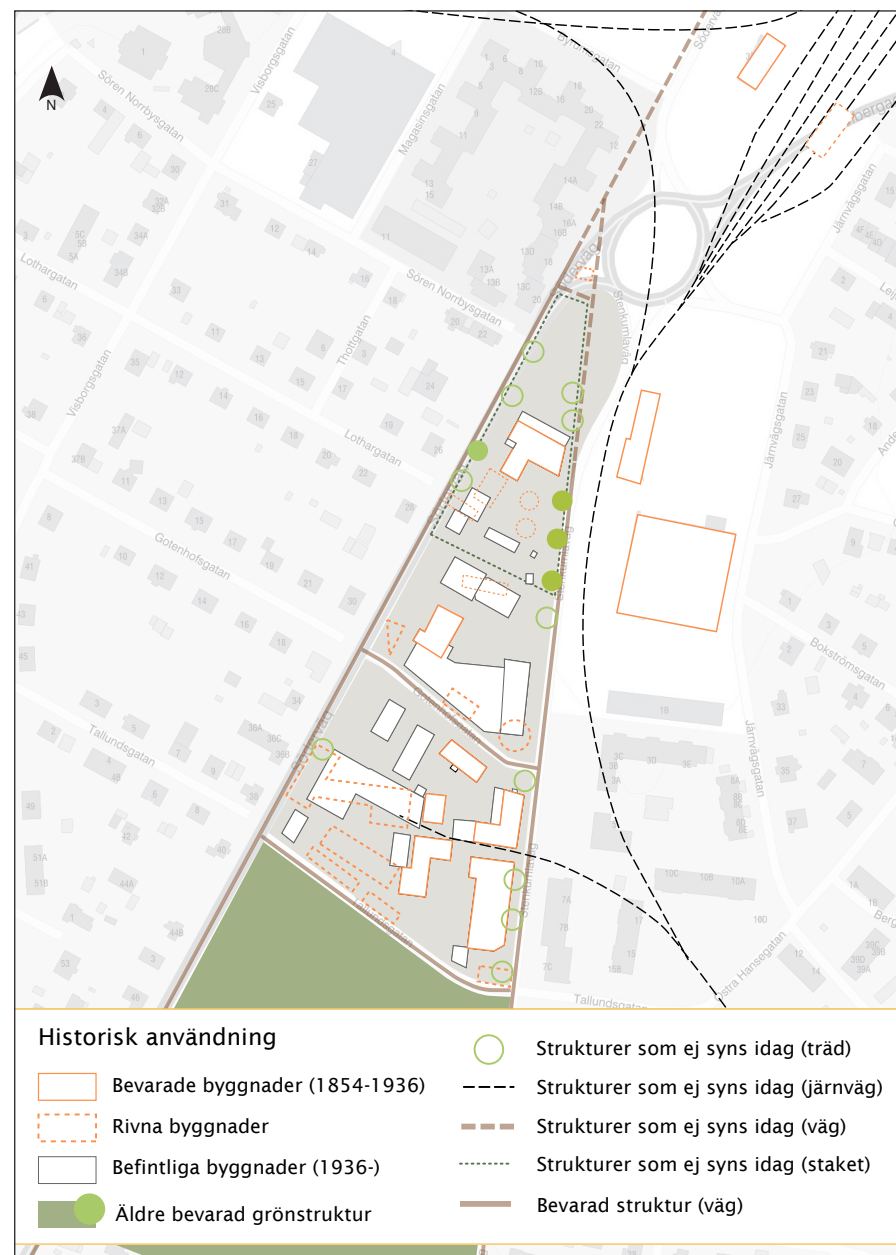
Området Kilen har ett samhällshistoriskt värde som berättar om Visby stads utveckling i slutet av 1800-talet och fram till 1970-talet. En av stadens tidiga stora industrier etablerade sig i området och verkstäderna fortsatte att vara en viktig arbetsplats fram till 1950-talet. Närheten till järnvägen var en förutsättning för etablering då en stor del av tillverkningen var järnvägsvagnar. Ett separat stickspår gick in till verkstäderna i kv. Astern. Idag är järnvägsepoken i Visby svår att läsa och spåren av den är fragmenterade. Det är därför viktigt att de fysiska lämningar som finns kvar bevaras för att öka förståelsen.

Berättelsen om stadens två betydande infrastruktuursatsningar från tidigt 1900-tal finns bevarade i elektricitetsverket och delar av

gasverkshuset. Även den ökande bilismen under 1900-talet har satt sina spår i området med de två bensinstationerna och byggnader som idag är affärslokaler. Kilen och dess närområde med Tallunden, villaområdet Hällarna och kv. Håggen är tydligt präglade av Sven Markelius stadsplan från 1934.

Områdets karaktär är en gles, spontant framväxt bebyggelse som utvecklats utifrån verksamheternas behov. Bebyggelsen riktar sig utåt mot de två infartsvägarna Söderväg och Stenkumlaväg längs vilka ett antal äldre träd finns. I området finns kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och strukturer som berättar om industri- och samhällshistoria samt har arkitektur- och bebyggelsehistoriska värden.

Kulturmiljöanalysen knyter an till den analys av ytterstaden som arkitekten och arkitekturkritikerna Rasmus Waern gör i en artikel i Gotländskt arkiv 2011. Han lyfter där fram ett antal karaktärsdrag för ytterstaden såsom glesheten och luftigheten, den låga horisonten, det öppna gatunätet och kontinuiteten mellan områdena. Ett annat tydligt karaktärsdrag, enligt Waern, är hur ytterstaden vuxit fram utmed de ålderdomliga infartsvägarna till den medeltida staden innanför murarna.

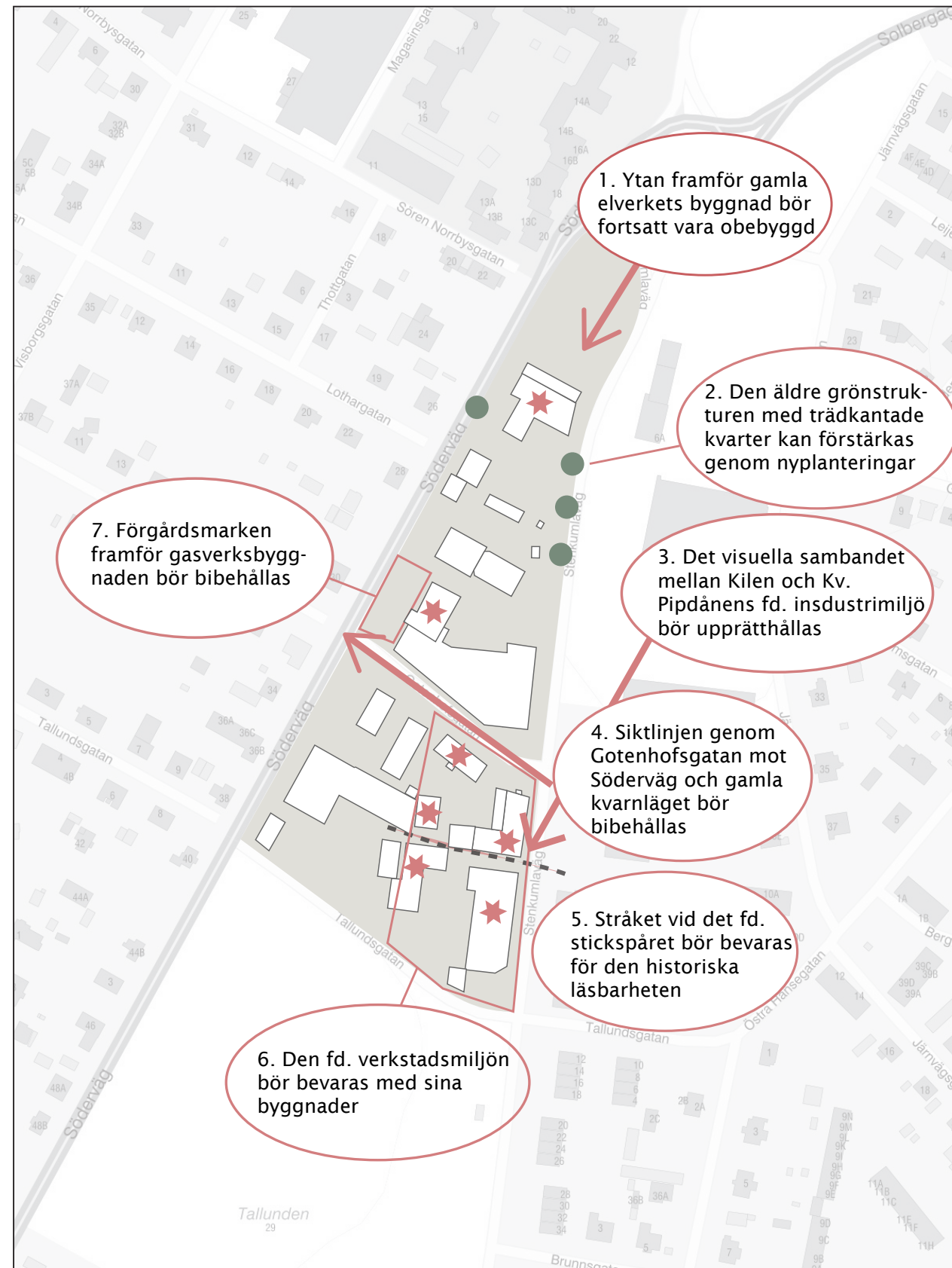
REKOMMENDATIONER

De utpekade kulturmiljökvaliteterna i området bör behållas och utvecklas för att stärka områdets identitet. För att förstärka kulturmiljökvaliteterna i den äldre bebyggelsen kan sentida om- och tillbyggnad tas bort eller ersättas genom varsam ombyggnad.

För att förstärka det framtida områdets identitet kan de historiska verksamheternas benämningar återanvändas för nya funktioner eller platser som till exempel "Elverket", "Gasverket" och "Fole mekaniska verkstad".

Befintlig bebyggelse som inte har lyfts fram i analysen kan ersättas med nya byggnader men områdets höjder bör inte överstiga 4 våningar för att behålla områdets karaktär och relation till omgivningen.

1. Elektricitetsverket i kv. Blåklinten är ett samhällshistoriskt landmärke vars byggnad utgör fonden av området i mötet från norr. För att kunna uppleva det gamla elektricitetsverket och dess betydelse för stadens utveckling bör inte ny bebyggelse tillkomma framför byggnaden som påverkar siktlinjen. Ytan mellan byggnaden och rondellen kan dock utvecklas som till exempel park.
2. Det gröna stråket från parkområdet Tallunden via grönytorna vid Söderderrondellen och stationsområdet fram till grönområdet utanför ringmuren kan kopplas ihop genom att nya träd planteras utmed Söderväg och Stenkumlaväg och förstärker den gröna struktur som finns.
3. De visuella spåren av järnvägsepoken i den äldre industribebyggelsen i Kilen och de äldre järnvägsverkstäderna i kv. Pipdånen berättar om den nu nästan helt försvunna järnvägsepoken. I kv. Pipdånen låg spårområdet från vilket ett stickspår gick till verkstäderna i kv. Astern. För att berättelsen ska kunna vara fortsatt läsbar bör det visuella sambandet upprätthållas.
4. Ett av områdets karaktärsdrag är den låga horisonten som det delar med området Hällarna. Siktlinjen västerut längs Gotenhofsgatan sträcker sig bort mot klintkanten och är ett viktigt visuellt stråk för att kunna uppleva Markelius stadsplan och dess intentioner.
5. De fysiska spår som finns kvar av järnvägsepoken är viktiga att bevara. Stråket mellan verkstadsbyggnaderna där stickspåret gick in till Fole mekaniska verkstad skapar en förståelse för den äldre industrihistorien och dess förutsättningar.
6. De äldre verkstäderna bildar ett historisk gårdsrum som berättar om industrihistorien i den så kallade Industristaden Fole. Denna platsbildning är en del av områdets identitet och har kulturmiljökvaliteter som kan renodlas och utvecklas.
7. Den obebyggda ytan mellan det gamla gasverkshuset och Söderväg skapar förutsättningar för att kunna läsa av de fysiska spåren från gasverket som finns bevarade i byggnaden. Ytan bör fortsatt vara obebyggd men ytan kan omvandlas till grönyta.

KÄLLFÖRTECKNING

TRYCKTA KÄLLOR

Ragnar, Martin, Kahl, Bertil, Svensson, Anders. Statens järnvägar på Gotland. Historien om järnvägens nedgång och fall. Malmö 2013

Ragnar, Martin & Ahlberg, Christer. Verkstadsindustrin på Gotland -från bröderna Graham till SkidCar. Malmö 2010

Ragnar, Martin. Berlinerblått i Blåklinten. Visby 2007

Rosvall, Torgny. Elektriciteten på Gotland. En historisk tillbakablick. Visby 2000

Bäckman, Lars och Blomgren, Fredrik. Visby staden utanför murarna. Byggnadsverksamhet i Visby villastad 1895-1939. Visby 2008

Bohman, -Fritzell, Falck, 1800-talets Visby. Visby 1964

Folke Jonsson - Gotlands kvarnar, 2011

ARKIV

Regionarkivet

Landsarkivet

Waldemar Falcks bildsamling, Landsarkivet

ÖVRIGA KÄLLOR

Lantmäteriets karttjänst

Region Gotland, <https://www.gotland.se/>

Tyréns AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 553194-7986

